

शिक्षा मंत्रालय
स्कूल शिक्षा और साक्षरता विभाग
MINISTRY OF EDUCATION
Department of School Education & Literacy

समग्र शिक्षा
Samagra Shiksha

शाळा वेवस्थापन समिती खातीर मार्गदर्शक तत्वां (एसएमसी)

शाळा शिक्षण आनी साक्षरता विभाग,
शिक्षण मंत्रालय, भारत सरकार
(मई 2026)

मई 2026

पीडी 0.5 एच बीएस

© राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन आनी प्रशिक्षण परिषद, 2026

सचीव, राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन आनी प्रशिक्षण परिषद, श्री अरबिंदो मार्ग, नवी दिल्ली - 110 016
हांचे कडल्यान प्रकाशन विभागांत प्रकाशित आनी नारायण प्रिंटर्स अँड बाइंडर्स, डी-177-178, सेक्टर-63,
नोएडा (यु.पी.) 201301 हांगा मुद्रित.

शिक्षा मंत्रालय
स्कूल शिक्षा और साक्षरता विभाग
MINISTRY OF EDUCATION
Department of School Education & Literacy

समग्र शिक्षा
Samagra Shiksha

शाळा वेवस्थापन समिती खातीर मार्गदर्शक तत्वां (एसएमसी)

शाळा शिक्षण आनी साक्षरता विभाग,
शिक्षण मंत्रालय, भारत सरकार
(मई 2026)

संदेश

शिक्षण मंत्रालयाचें शालेय शिक्षण आनी साक्षरताय खातें सर्वसमावेशक शिक्षणाक चालना दिवपांत, सहभागात्मक शालेय विकास नियोजनाक फाटबळ दिवपांत, आनी शाळा, पालक, थळावे अधिकारी, हेर खातीं आनी समाज हांच्या मदलें सहकार्य घटमूट करपांत एसएमसी -चो भुमिका आनी जापसालदारक्यो स्पश्ट करपा खातीर सर्वसमावेशक 'शाळा वेवस्थापन समिती (एसएमसी) मार्गदर्शक तत्वां, २०२६' उजवाडाक हाडटा, हें जाणून म्हाका आनंद जाता.

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण (एनईपी) - २०२०, शिक्षणाक सरकार, शाळा, पालक आनी समाजाची सामायिक जापसालदारकी मानता. एनईपी-२०२० हें दाखोवन दिता की विद्यार्थ्यांचें शिकप, बरेपण आनी शाळेची जापसालदारकी सुदारपाक, खाशेल्या करून फाटीं आशिल्ल्या आनी उणें प्रतिनिधित्व आशिल्ल्या गटांतल्या भुरग्यां खातीर, पालक आनी समाजाचो अर्थपूर्ण सहभाग गरजेचो आसा. म्हाका घटमूटपणान दिसता की सक्षमीकरण केल्ल्यो आनी बरें काम करपी एसएमसी सर्वसमावेशक, आदार दिवपी आनी प्रभावी शिकपाचीं वातावरणां निर्माण करपांत खूब मुखेल भुमिका वाजयतल्यो.

'विकसीत भारत @ २०४७' खातीर माननीय पंतप्रधानांची नदर राष्ट्र उभारणीच्या मुखेल जाग्यार शिक्षणाक आनी प्रशासनाच्या मुखेल जाग्यार लोकांच्या सहभागाक दवरता. एक घटमूट, सर्वसमावेशक आनी आत्मनिर्भर भारत तेन्नाच उबो राहू शकता जेन्ना दर एका भुरग्याक दर्जेदार शिक्षण मेळटा आनी जेन्ना समाज आपल्या शाळांचें फुडार घडयताना सक्रीयपणान वांटो घेता.

ह्यासंदर्भांत, मुळाव्या पांवड्यार शालेय शिक्षण घटमूट करपांत एसएमसी एक म्हत्वाची भुमिका वाजयतात. पालक, शिक्षक आनी समाजांतल्या लोकां वांगडा हाडून, एसएमसी शिकपाचे निकाल सुदारपाक, जापसालदारकी निश्चित करपाक आनी समानतेक चालना दिवपाक शाळांक आदार करतात. शाळेच्या नियोजनांत आनी निर्णय घेवपांत तांचो सहभाग शाळांक थळाव्या गरजांक बरी जाप दिवपाक मदत करता आनी समाजामदीं मालकीची आनी विश्वासाची एक घटमूट भावना निर्माण करता.

'विकसीत भारत @ २०४७' ची वाटचाल सक्षम, आत्मविश्वासी आनी जापसालदार नागरीक तयार करपाचेर आदारून आसा. सक्रीय आनी सक्षमीकरण केल्ल्या एसएमसी-चो आदार आशिल्ल्यो घटमूट शाळा हें राष्ट्रीय उद्दिष्ट साध्य करपाचो पायो आसात. मुळाव्या पांवड्यार शालेय प्रशासन घटमूट करून, आमी आमच्या भुरग्यांच्या आनी भारताच्या फुडारा खातीर एक घटमूट पायो घालीत आसात.

म्हाका खात्री आसा की हीं मार्गदर्शक तत्वां देशभरांतल्या प्रभावी शालेय प्रशासना खातीर एक घटमूट आनी फुडारा खातीर तयार आशिल्ली मांडावळ दितलीं आनी दर एका भुरग्या खातीर दर्जेदार, समान आनी सर्वांगीण शिक्षण निश्चित करपांत म्हत्वाचें योगदान दितलीं.

(धर्मेन्द्र प्रधान)

सबको शिक्षा, अच्छी शिक्षा

जयन्त चौधरी
JAYANT CHAUDHARY

कौशल विकास और उद्यमशीलता
राज्य मंत्री (स्वतंत्र प्रभार) एवं
शिक्षा राज्य मंत्री
भारत सरकार

Minister of State (Independent Charge) for
Skill Development and Entrepreneurship
and Minister of State for Education
Government of India

संदेश

राष्ट्रीय विकासाच्या केंद्रस्थानी शिक्षण आसा, आनी समाजाचो सहभाग ही ताची सगळ्यांत प्रभावी चालक शक्ती आसा. एक सर्वसमावेशक आनी फुडाराक तयार आशिल्लें राष्ट्र निर्माण करपा खातीर आमच्यो शाळा, ज्या समाजाची त्यो सेवा करतात, त्या समाजांत तांचीं मुळां खोल रुजिल्लीं आसचीं आनी तांकां समाजा कडल्यान सक्रीय फाटबळ मेळचें, ही गरज आसा.

दरेक भुरग्याचो सर्वांगीण विकास, अध्ययनाच्या फलितांत सुदारणा आनी तांचें कल्याण हाची खात्री करपा खातीर जंय पालक, शिक्षक आनी थळावे हितसंबंदीत एकठांय येवन वावर करतात, अश्यो जिवंत (सक्रीय) संस्था म्हूण राष्ट्रीय शिक्षण धोरण (एनईपी) २०२० शाळांची कल्पना केल्या. शालेय वेवस्थापन समित्यो (एसएमसी) हे संकल्पनेच्या केंद्रस्थानी आसात, ज्यो समाजाचो सहभाग, वांटून घेतिल्ली जापसालदारकी आनी सामुहीक कृती खातीर तळगाळातले मंच तयार करतात.

भूमिका आनी जापसालदारक्यो स्पश्टपणान थारावन, सर्वसमावेशक आनी लिंग-समतोल प्रतिनिधित्वाक चालना दिवन आनी क्षमता विकासांत वाड करून शालेय वेवस्थापन समिती मार्गदर्शक तत्वां, २०२६ ही रचणूक घट करतात. हीं मार्गदर्शक तत्वां एसएमसी-क शाळेचे प्रशासन आनी विद्यार्थ्यांच्या कामगिरींत अर्थपूर्ण योगदान दिवपाक सक्षम करतात.

जेन्ना समाज आपल्या शाळांची मालकी घेता, तेन्ना भुरग्यांक ताचो सगळ्यांत चड फायदो जाता. सक्षम केल्ल्यो एसएमसी दरेक भुरग्याच्या यशा खातीर भागीदारी, विस्वास आनी वांटून घेतिल्ले वचनबद्धतेची संस्कृती वाडयतल्यो आनी सगळ्यां खातीर दर्जेदार, समसमान आनी सर्वांगीण शिक्षणाच्या दिशेन एनईपी २०२० चीं उद्दिश्टां फुडें व्हरतल्यो.

(जयन्त चौधरी)

कक्ष संख्या - 21042, प्रथम तल, माननीय राज्य मंत्री, द्वार संख्या - 04, कर्तव्य भवन - 2, नई दिल्ली - 110001

ई-मेल: mosedu-jc@gov.in

संजय कुमार, भा.प्र.से
सचिव

Sanjay Kumar, IAS
Secretary

सत्यमेव जयते

स्कूल शिक्षा और साक्षरता विभाग
शिक्षा मंत्रालय
भारत सरकार

Department of School Education & Literacy
Ministry of Education
Government of India

संदेश

शिक्षण ही एक सामायिक सामाजिक जापसालदारकी आसा, जशी राष्ट्रीय शिक्षण धोरण (एन ईपी) २०२०-त नदर दवरल्या, जी विकेंद्रित प्रशासन, समाजाचो सहभाग, आनी शालेय शिक्षणांत समाजाच्या सक्रीय सहभागाचेर चड भर दिता. एन ईपी २०२० हें मानता की शाळा तेन्नाच बऱ्याच प्रमाणांत काम करतात जेन्ना त्यो तांच्या समाजाकडेन लागींच्यान जोडिल्ल्यो आसतात आनी जेन्ना थळावे भागधारक दर एका भुरग्याच्या वाडीक आनी विकासाक एकठांय येवन योगदान दितात

ह्या संदर्भांत, थळावें शालेय प्रशासन घटमूट करपांत शाळा वेवस्थापन समित्यो (एसएमसी) एक म्हत्वाची भुमिका वाजयतात. शाळेच्या पांवड्यार वैधानिक संस्था म्हूण, शाळांक फाटबळ दिवपाक पालक, शिक्षक आनी समाजाच्या वांगड्यांक एकठांय काम करपाक एस. एम. सी. एक म्हत्वाचें व्यासपीठ म्हूण काम करतात. प्रभावी शालेय नियोजन, साधनांचो बरो वापर, शिकपाच्या निकालांत सुदारणा, आनी विद्यार्थ्यांच्या एकंदर बरेपणा खातीर तांचो सक्रीय सहभाग गरजेचो आसा. घटमूट आनी कार्यरत एस. एम. सी. शाळा सर्वसमावेशक, जापसालदार आनी थळाव्या गरजांक जाप दिवपी आसात हाची खात्री करपाक मदत करतात.

सक्षमीकरण केल्ल्यो एसएमसी एक आदार दिवपी शिकपाचें वातावरण निर्माण करपाक, समानतेक चालना दिवपाक, आनी पालक आनी समाजाचे विचार—खाशेल्या करून फाटीं आशिल्ल्या गटांतले—शाळेच्या निर्णय घेवपांत अर्थपूर्णपणान दिसतात हाची खात्री करपाक मुखेल आसात. हाचे भायर, ते जापसालदारकी आनी पारदर्शकताय हाडटात

ही नदर प्रत्यक्षांत हाडपा खातीर 'शाळा वेवस्थापन समिती मार्गदर्शक तत्वां, २०२६' तयार केल्यांत. जापसालदारक्यो स्पश्ट करून, सहभागात्मक शालेय विकास नियोजनाक प्रोत्साहन दिवन, आनी शाळा, कुटुंबां, थळावे अधिकारी आनी विशाल समाजा मदल्या सहकार्याक चालना दिवन मुळाव्या पांवड्यावयल्या प्रशासनाक घटमूट करप हो ह्या मार्गदर्शक तत्वांचो हेतू आसा. भागधारकांकडेन विचारविनिमय करून आनी एसएसए, आरएमएसए आनी समग्र शिक्षाचे सगळे नेम, पयलींचीं मार्गदर्शक तत्वां विचारांत घेवन हीं मार्गदर्शक तत्वां तयार केल्यांत आनी ह्या विशयावयल्या सगळ्या आदल्या मार्गदर्शक तत्वांची सुवात घेतात.

जसो भारत 'विकसीत भारत @२०४७' च्या वाटेर फुडें वता, तशी घटमूट सामाजिक संस्थांची भुमिका आनीकय म्हत्वाची जाता. सक्रीय आनी सक्षमीकरण केल्ल्या एसएमसी आदार आशिल्लें दर्जेदार शालेय शिक्षण, जाणकार, कुशळ आनी जापसालदार नागरीक घडयपाची किल्ली आसतली.

म्हाका खात्री आसा की हीं मार्गदर्शक तत्वां राज्यांक आनी शाळांक परिणामकारक आनी सहभागात्मक एसएमसी तयार करपाक आदार दितलीं, ताका लागून शिकपाचे परिणाम सुदारपाक अर्थपूर्ण योगदान दितले, विद्यार्थी बरे तरेन अस्तित्व, आनी विकसीत भारताचो दीर्घकालीन नदर.

(संजय कुमार)

कक्ष संख्या - 21102, प्रथम तल, विद्यालय शिक्षा साक्षरता-विभाग, सचिव कार्यालय, द्वार संख्या - 04, कर्तव्य भवन - 2,
नई दिल्ली - 110001 ई-मेल: secy.sel@nic.in

प्रस्तावना

शालेय शिक्षण एका समान, सर्वसमावेशक आनी प्रगत समाजाचो पायो घडयता. शालेय शिक्षणाचो दर्जो फकत धोरणां आनी साधनसामुग्रीचेरूच आदारून आसना, तर समाजाचो शालेय जिणेंत कितलो अर्थपूर्ण सहभाग आसा हाचेरूय आदारून आसता. हें वळखून, शिक्षण सुदारणांनी विकेंद्रित प्रशासन, समाजाचो सहभाग, आनी भुरग्यांच्या शिकपाची आनी बरेपणाची सामायिक जापसालदारकी हाचेर सदांच भर दिल्लो आसा. ही नदर प्रत्यक्षांत हाडपा खातीर मुळाव्या पांवड्यार शाळा वेवस्थापन समित्यो (एसएमसी) एक खूब म्हत्वाची संस्थात्मक वेवस्था आसा.

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण (एनईपी) २०२० शाळांक समाजाकडेन लागींच्यान जोडिल्लीं शिकपाचीं जिवीं केंद्रां मानता, आनी विकेंद्रित प्रशासन तशेंच शालेय शिक्षणांत पालक, थळावे समाज, आदले विद्यार्थी आनी हेर भागधारकांच्या सक्रीय सहभागाचेर चड भर दिता. शिकपाचे निकाल, सर्वसमावेशकताय, आनी एकंदर शालेय कामकाज सुदारपाक सामायिक जापसालदारकी, समाजाची मालकी आनी सहभागात्मक निर्णय घेवपाचें म्हत्व एनईपी २०२० दाखोवन दिता. समग्र शिक्षा मांडावळ आनी भुरग्यांच्या फुकट आनी सक्तीच्या शिक्षणाच्या हक्काचो (आरटीई) कायदो, २००९ हाचे खाला शाळा वेवस्थापन समित्यां (एसएमसी) संबंदीत तरतुदी आसल्यो तरी, सद्याच्या शैक्षणिक संदर्भांत एसएमसी-ची रचना, कामकाज आनी पुराय क्षमता स्पश्टपणान मांडपी एका सर्वसमावेशक, एकत्रीत आनी अद्ययावत राष्ट्रीय मांडावळीची गरज जाणवल्या. हाका लागून, शालेय शिक्षणाच्या सगळ्या पांवड्यांचेर लागू जावपी, एसएमसी-चेर लक्ष केंद्रीत केल्ले एकत्रीत राष्ट्रीय मार्गदर्शन म्हूण हीं **शाळा वेवस्थापन समित्यां खातीर राष्ट्रीय मार्गदर्शक तत्वां** तयार केल्यांत.

ह्या विशयावयल्या सगळ्या आदल्या मार्गदर्शक तत्वांची सुवात घेवपी हीं मार्गदर्शक तत्वां, एसएमसी-ची **रचना, स्थापणूक, कार्यकाळ, वेंचणूक प्रक्रिया, भुमिका आनी जापसालदारक्यो**, सीएसआर आदार सोदपी एसएमसी वांगड्यांची क्षमता वाडोवप आदी स्पश्टपणान सांगून, सहभागात्मक प्रशासनाचीं सक्रीय व्यासपीठां म्हूण एसएमसी-क घटमूट करपाचो हेतू दवरतात. तीं शैक्षणिक देखरेख, शालेय विकास आराखड्या (एसडीपी) वरवीं शालेय नियोजन, अर्थीक वेवस्थापन, सामाजीक लेखापरिक्षण, भुरग्यांची सुरक्षा आनी बरेपण, सर्वसमावेशक आनी समान शिकपाक चालना दिवप आनी होल-ऑफ-गव्हर्नमेंट नदरेतल्यान संबंदीत खात्यांकडेन ताळमेळ आनी एकत्रीकरण हाचेर सविस्तर मार्गदर्शन दितात. प्रवेश, उपस्थिती, आनी शाळेभायर आशिल्ल्या भुरग्यांक आनी अर्द्यार शिक्षण सोडिल्ल्यांक मुख्य प्रवाहांत हाडप, सामाजीक-आर्थिक नदरेन फाटीं आशिल्ल्या गटांतल्या भुरग्यांक आदार दिवप, आनी मुळावी साक्षरताय आनी संख्याज्ञान वाडोवप निश्चित करपांत एसएमसी-चे भुमिकेचेर खाशेली भर दिल्लो आसा. ह्या सगळ्यांच्या एकत्रीत यत्नांतल्यान विद्यार्थ्यां खातीर अपेक्षीत शिकपाचे निकाल साध्य जावंक जाय, जे 'विकसीत भारत @२०४७' ची नदर फुडें व्हरतले.

हीं मार्गदर्शक तत्वां राज्यां आनी केंद्रशासीत प्रदेशांक थळाव्या संदर्भाक जाप दितना तांचे नेम आनी कार्यपद्धतींत एकवाक्यताय हाडपा खातीर एक संदर्भ मांडावळ म्हूण उपेगाक पडतलीं. शेवटाक, दर एका भुरग्याक एका सुरक्षित, सर्वसमावेशक आनी पोशण दिवपी वातावरणांत शिकप, वाडप आनी दर्जेदार शिक्षण पुराय करप निश्चित करून, शाळांची सामायिक जापसालदारकी घेवपाक समाजाक सक्षमीकरण करप हो तांचो हेतू आसा.

(अर्चना शर्मा अवस्थी)
अतिरिक्त सचिव, DoSEL,
शिक्षा मन्त्रालय

मजकूराची वळेरी

1. वळख	1
2. शाळा वेवस्थापन समिती (एसएमसी)	1
2.1 एसएमसी वांगड्यांची वेंचणी करपा खातीर नेम	2
2.2 एसएमसीची रचणूक	3
2.3 वांगडी सचिवाची भुमिका आनी जापसालदारकी	3
2.4 कार्यकाळ	4
2.5 एसएमसीच्या पालक/पालक वांगड्यांची वेंचणी प्रक्रिया	4
2.6 एसएमसीची उपसमिती	5
3. एसएमसीची भुमिका आनी जापसालदारकी वा कार्या	6
4. शाळा उदरगत येवजण (एसडीपी)	12
5. बसका आनी प्रक्रिया	14
6. क्षमता निर्माण आनी प्रशिक्षण	14
7. अर्थीक वेवस्थापन आनी समाजीक लेखापरीक्षण	15
8. अभिसरणांतल्यान संसाधनांचो फायदो घेवप मंत्रालयां/विभागांकडेन	16
9. एसएमसीचेर देखरेख आनी आदार	19
10. निवाडो	19
जोडणी	21

1. वळख

1.1 लोकसमुदायाची एकठावणी आनी वांटेकारपण ही अशी प्रक्रिया आसा जंय प्रतिनिधीक वांटेकारपण, सुशासन, जापसालदारकी आनी शांततायेच्या बदलांक चालना दिवपाच्या उद्देशान समुदायांक तांचे प्राधान्यक्रम, साधनसामग्री, गरजो आनी उपाय सोदून काडपाक गुंथयतात. शिक्षणाच्या संदर्भांत, लोकसमुदायाची एकठावणी आनी समुदाय वांगड्यांचो लागींचो सहभाग खूब गरजेचो आसा. हो दृष्टिकोन सकयल्यान-वयर प्रक्रियेक चालना दिता, जाका लागून समुदायाक सरकारी कार्यावळींचें परिणामकारक नियोजन, अंमलबजावणी, देखरेख, मूल्यमापन आनी मालकी हक्क मेळपाक मदत जाता. समुदायाच्या सक्रिय वांटेकारपणाक लागून पारदर्शकताय, जापसालदारकी आनी शाळांच्या बऱ्या कामकाजाखातीर समुदायाच्या सामुहिक गिन्यानाचो वापर निश्चित जाता. परिणामकारक विकेंद्रीकरणावरवीं, तें शाळा-आधारित उपक्रमांची समुदायाची मालकी निश्चित करता, शासन रचणूक घटमूट करता आनी शाश्वत शैक्षणिक उदरगतीक फाटबळ दिता.

1.2 **राष्ट्रीय शिक्षण धोरण (एनईपी), २०२०** थळावे समुदाय, आदले विद्यार्थी आनी जाणट्या नागरिकांच्या सक्रिय वांटेकारपणाचेर भर दिता. तांकां शाळांनी शिकप वाडोवपाखातीर शिकवणी, साक्षरताय मोहीम, मार्गदर्शन, शिकोवपाक आदार आनी मार्गदर्शन आदी सारक्या विंगड विंगड कार्यावळींनी स्वयंसेवक म्हूण वावरूंक प्रोत्साहन दिवन हो भर दिला (परिच्छेद ३.७). एनईपी २०२० च्या मार्गदर्शनाप्रमाण, शाळा अशीं जिवंत केंद्रां जावंक जाय जंय शिकप आनी समुदाय एकठांय येतात. जेन्ना पालक, शिक्षक आनी थळावे लोक शाळेच्या कार्यावळींनी वांटो घेतात, तेन्ना ते जतनाय, समावेशन आनी अभिमानाचें वातावरण तयार करपाक मदत करतात. दरेक शाळा अशी सुवात जावू येता जी फकत भुरग्यांक शिकयना पूण पुराय समुदायाक एकठांय हाडटा.

1.3 **समग्र शिक्षा २.०** आराखडो (१२ ऑक्टोबर २०२२ दिसा जारी केल्लो) ताच्या 'अध्याय १३: लोकसमुदायाची एकठावणी' हातूंत शाळा वेवस्थापन समिती (एसएमसी) ची रचणूक, कामकाज आदींविशीं सविस्तर म्हायती दिता. ही समिती मुळाव्या पांवड्यावयली समिती आसा जी समग्र शिक्षा येवजण आनी शालेय शिक्षण खात्याच्या हेर उपक्रमांची अंमलबजावणी करपांत सक्रिय भुमिका निभयता.

1.4 **भुरग्यांक फुकट आनी सक्तीचें शिक्षण (आरटीई) कायदो, २००९** च्या 'अध्याय IV: शाळा आनी शिक्षकांचीं कर्तव्यां', कलम (२१) खाला शाळांमधील एसएमसीची रचणूक आनी कार्याविशीं सविस्तर म्हायती दिल्या.

2. शाळा वेवस्थापन समिती (एसएमसी)

शालेय शिक्षणांत समाजाचो वांटेकारपण घटमूट करपाखातीर, एनईपी २०२०, समग्र शिक्षा येवजण आनी आरटीई कायदो, २००९, हे विकेंद्रीत सुशासनाचा एक म्हत्वाचो घटक म्हूण एसएमसीच्या स्थापनेचेर खूब भर दितात. समाजाच्या एकठावणीचो मुखेल आदार म्हूण, एसएमसी विकेंद्रीत शालेय सुशासन घटमूट करता आनी शालेय शिक्षणाक आकार दिवपांत आनी सुदारणा करपांत सक्रियपणान वांटो घेवपाक समाजाक अधिकार दिता. **एनईपी, २०२०, समग्र शिक्षा येवजण, आरटीई कायदो, २००९ च्या तरतुदी आनी सर्व शिक्षा अभियान (एसएसए) आनी राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षा अभियान (आरएमएसए) आदींनी शिक्षण मंत्रालयाच्या (आदल्या मनशाबळ उदरगत मंत्रालयाच्या (एमएचआरडी)) आदल्या मार्गदर्शक तत्वांचो विचार करून, एसएमसी संबंदीत सकयल दिल्लीं मार्गदर्शक तत्वां जारी करपांत येता. हीं मार्गदर्शक**

तत्वां आदलीं मार्गदर्शक तत्वां आनी सुचनांच्या जाग्यार लागू जातलीं.

हीं मार्गदर्शक तत्वां राज्यां/केंद्रशासित प्रदेशां (UTs) खातीर शाळा-पांवड्यावयली सुशासन यंत्रणा घटमूट करपाक आनी समावेसक, वांटेकारपणाच्या आनी जापसालदारकीच्या शिक्षणाच्या राष्ट्रीय दृष्टिकोनावांगडा थळावे नेम आनी कार्यपद्धती जुळोवन घेवपाखातीर एक संदर्भ आराखडो म्हणून काम करतली.

- दरेक शाळेन शैक्षणिक वर्स सुरू जाल्ल्या एका म्हयन्याच्या भितर एसएमसी ची स्थापणूक करची.
- राज्यां आनी केंद्रशासित प्रदेशांक शाळा वेवस्थापन उदरगत समितीच्या (एसएमडीसी) जाग्यार माध्यमिक शाळांसयत (वर्ग १२ मेरेन) दरेक शाळेत एसएमसी दवरपाचो सल्लो दिला.
- हातूंत अधिकारी, विद्यार्थ्यांचे पालक/पालकत्व घेवपी, थळाव्या प्राधिकरणाचे प्रतिनिधी, शिक्षणतज्ञ, विशय तज्ञ, शाळेचे आदले विद्यार्थी आनी वंचित गटांच्या प्रतिनिधींचो आस्पाव आसतलो.
- भुरग्यांच्या नोंदणीचेर (प्रवेशाचेर) आदारून समितीच्या वांगड्यांची संख्या थरोवंक येता:

नोंदणी श्रेणी	सुमार. वांगड्यांची संख्या
१०० विद्यार्थ्यां मेरेन	१२-१५ वांगडी
१००-५०० विद्यार्थी	१५-२० वांगडी
५०० परस चड विद्यार्थी	२०-२५ वांगडी

एसएमसी वांगड्यांची वेंचणी करपा खातीर नेम

- पंच्याहत्तर टक्के एसएमसीचें बळ भुरग्यांच्या पालकांक वा पालकांकडल्यान आसतलें.
- उरिल्ले पंचवीस टक्के एसएमसीचें बळ सकयल दिल्ल्या व्यक्तीं मदलें आसचें:
  - थळाव्या प्राधिकरणाच्या वेंचून काडिल्ल्या वांगड्यां मदले एक तृतीयांश (1/3) वांगडी, थळाव्या प्राधिकरणान थारावपाचे;
  - शाळेच्या शिक्षकां मदले एक तृतीयांश (1/3) वांगडी, जे शाळेच्या शिक्षकांनी थारावपाचे;
  - उरिल्ले एक तृतीयांश (1/3) वांगडी थळावे शिक्षणतज्ञ, विशय तज्ञ, शिक्षणतज्ञ, वरिष्ठ विद्यार्थी, शाळेचे माजी विद्यार्थी, आनी आंगणवाडी कामगार (एडब्ल्यूडब्ल्यू), मान्यताय प्राप्त समाजीक भलायकी कार्यकर्त्या (आशा) आनी शाळेच्या शेजारच्या वाठारांनी सेवा दिवपी सहाय्यक परिचारिका मिडवाइफ (एएनएम) ह्या आघाडीच्या समाज कार्यकर्त्यां मदल्यान वेंचून काडटले. हे वांगडी समितीचे मूळ प्रतिनिधी वेंचून काडटले.

¹ "थळावो अधिकारी" म्हळ्यार नगरपालिका वा नगरपालिका परिशदो वा जिल्हा परिषद वा नगर पंचायत वा पंचायत, खंयच्याय नांवान वळखतात, आनी तातूंत शाळेचेर प्रशासकीय नियंत्रण आशिल्लो वा सद्या लागू आशिल्ल्या खंयच्याय कायद्याखाला वा कायद्याखाला खंयच्याय शारांत, शारांत वा गांवांत थळावो अधिकारी म्हणून काम करपाक अधिकार दिवपी हेर प्राधिकरण वा संस्था आस्पावता;

टिप:

- ◆ पत्रास प्रतिशें एसएमसीचें बळ बायलांचें आसतलें.
- ◆ पालकांक प्रमाणान प्रतिनिधित्व दिवचें वासंबंदीत भुरग्यांचे पालक **समाजीक अर्थीक वंचित गट (एसईडीजी) म्हळ्यार एस.सी./एस.टी./ओ.बी.सी. आदी आनी खाशेली गरज आशिल्लीं भुरगीं (सीडब्ल्यूएसएन).**

एसएमसीची रचणूक

दर एका एसएमसी सकयल दिल्ल्या वांगड्यांचो आस्पाव आसतलो:

1.	पालकांक/पालकांकडल्यान वेंचून आयिल्लो वांगडी	अध्यक्ष
2.	पालकांक/पालकांकडल्यान वेंचून आयिल्लो वांगडी	उपसभापती
3.	शाळेंत शिकपी सगळ्या वर्गांतल्या भुरग्यांचे पालक/पालक	वांगडी
4.	थळाव्या प्राधिकरणाचे वेंचून आयिल्ले वांगडी	वांगडी
5.	शाळेंतले शिक्षक	वांगडी
6.	थळावे शिक्षणतज्ञ/विशय तज्ञ/शिक्षणतज्ञ/वरिष्ठ विद्यार्थी/शाळेचे माजी विद्यार्थी/एडब्ल्यूडब्ल्यू/आशा/एएनएम	वांगडी
7.	प्राचार्य/हेडमास्टर/शाळेचो प्रभारी	वांगडी-सचिव

2.3 वांगडी -सचिवाची भुमिका आनी जापसालदारकी

वांगडी-सचिवाचीं कर्तव्यां सकयल दिल्ल्याप्रमाण आसात:

- हाची खात्री करपा खातीर **एका म्हयन्या भितर एसएमसीची रचणूक** शिक्षणीक वर्स सुरू जावप.
- शाळांनी शिकपी भुरग्यांच्या पालकां/पालकत्व घेवप्यांमदीं वेंचणुकेवरवीं वांगड्यांची निवड करपाखातीर वेळार **वर्सुकी सर्वसादारण सभेचें** आयोजन करप.(वेंचणुके वेळार ५०% पालक/पालकत्व घेवपी हजर आसात हाची खात्री करची).
- नव्यान तयार जाल्ल्या एसएमसी वांगड्यांची पुराय म्हायती स्थापनेच्या एका सप्तका भितर शाळेच्या इमारतींतल्या मुखेल सुवातांचेर प्रदर्शित करप. पालक/वांगड्यांच्या तपशीलांत नांव, पदनाम, संपर्क क्रमांक, ईमेल आयडी आदी आसपावपाक जाय. पालक/पालकाच्या बाबतींत, भुरग्याचें नांव आनी ताच्या/तिच्या वर्गाचो तपशील पालक/पालकाच्या नांवा वांगडा उल्लेख करपाक जाय.
- उण्यांत उणीं एसएमसी बसका घेवप **म्हयन्याक एक फावट**.
- बसकेंत एसएमसीची गणपूर्ति (उण्यांत उणे ५०%) सुनिश्चित करप.
- तयारी करची **कार्यावळीच्यो गजाली** एसएमसी बसकेंत चर्चा करची पडटली.
- एसएमसीची सविस्तर म्हायती, बसकेच्या नोटिशी संबंदीची म्हायती, बसकेत हजर आशिल्ले वांगडी, विषय-पत्रिका आनी बसकेचें वृत्तांत (Minutes) आदींची नोंद दवरपाखातीर नेमांप्रमाण एक रजिस्टर सांबाळप.
- नोंद करपा खातीर **वृत्तांत आनी निर्णय** बसका योग्य रितीन करप आनी समितीच्या सगळ्या वांगड्यांक आनी लोकांक उपलब्ध करप.

- ix. खात्री करपा खातीर **क्षमता निर्माण प्रशिक्षण** एसएमसी स्थापन जाले उपरांत एका म्हयन्या भितर एस. एम. सी. वांगड्यांक. फुडें गरजे प्रमाण एसएमसी वांगड्यांक नियतकालिक आदाराचेर प्रशिक्षण/कार्यशाळा घडोवन हाडूं येता.
- x. दाखोवपा खातीर **शाळा रिपोर्ट कार्ड** युनिफाइड डिस्ट्रिक्ट इन्फॉर्मेशन सिस्टिम फॉर एज्युकेशन प्लस (यूडीआयएसई +) पोर्टलाचेर शाळेंतल्या मुखेल सुवातांचेर उपलब्ध आसा आनी पयल्या बसकेंत एसएमसी वांगड्यांक उपलब्ध करून दिता.
- xi. एसएमसी बसका, रचना, पालक/पालकांकडल्यान वांगड्यांची वेंचणी, एसएमसी त नामांकीत वांगड्यांचो आस्पाव आदी संबंदी जिल्लो/ब्लॉक पांवड्यावेल्या अधिकाऱ्यांनी जारी केल्ल्या आदेश/निर्देशांचें पालन सुनिश्चित करप.
- xii. शाळेचो मुखेली वा जिल्लो शिक्षण अधिकारी वा खंयच्याय उच्च प्राधिकरणान नेमिल्ली हेर खंयचीय जापसालदारकी पार पाडप.

2.4 कार्यकाळ

एसएमसीच्या वांगड्यांचो कार्यकाळ दोन वर्सांचो आसतलो. नवी समिती परतून स्थापन जायमेरेन एसएमसी दोन वर्सांच्या मुदती उपरांतय चालू उरूंक शकता. एसएमसी च्या कामांत खंड पडचो ना हाका लागून नव्या समितीच्या स्थापणुकेची प्रक्रिया एसएमसीचो कार्यकाळ सोंपचे पयलींच सुरू करप फावो. **एका वांगड्याक दुसऱ्या कार्यकाळाखातीर परतून नामनिर्देशित करूंक येता, पूण वांगडी-सचीव सोडल्यार हेर खंयचोय वांगडी सलग दोन कार्यकाळां परस चड काळ पदाचेर उरूंक शकना.**

- i. एसएमसी वांगड्यांचो कार्यकाळ सकयल दिल्ल्या अटींनी काबार जातलो:
  - (क) पालक/पालक वांगडीचें भुरगें शाळा सोडटा जाल्यार.
  - (ख) वांगड्याक गुन्यावाच्या आरोपाखाला वा हेर कारणांक लागून अटक वा खास्त जाल्यार.
  - (ग) ब्लॉक/जिल्ल्यांतल्यान वांगड्याचे स्थलांतरण.
  - (घ) वांगड्याक अचकीत मरण आयलें.
  - (ङ) खंयचीय म्हायती नासतना एक वांगडी सलग चार बसकेंत गैरहाजिर आसल्यार.
- ii. मुद्दो (I) त सांगिल्ल्या खंयच्याय कारणांक लागून निर्माण जाल्ली खंयचीय आकस्मिक रिकामी सुवात, कार्यान्वयन प्राधिकरण/राज्य सरकारान नेमून दिल्ल्या प्रक्रिये प्रमाण भरपाक जाय.

2.5 एसएमसी च्या पालक/पालक वांगड्यांची वेंचणी प्रक्रिया

शाळा सुशासनांत समाजाचें अर्थपूर्ण वांटेकारपण निश्चित करपाखातीर एसएमसी च्या पालक वा पालकत्व घेवपी वांगड्यांची वेंचणूक लोकशाय, पारदर्शक आनी समावेसक पद्धतीन घेवपांत येतली. राज्यां/केंद्रशासित प्रदेश (UTs) तांच्या संबंदीत नेमां वा आदेशांप्रमाण एसएमसी वांगड्यांच्या वेंचणूक आनी नामनिर्देशनाखातीर आपली स्वताची सविस्तर कार्यपद्धत सांगूंक शकतात. सकयल सविस्तर दिल्ली वेंचणूक कार्यपद्धत सुचक आसा:

- i. शैक्षणिक वर्साच्या सुरवातेक, शाळेच्या मुखेल्यान दाखल जाल्ल्या भुरग्यांच्या सगळ्या पालकांक आनी पालकत्व घेवप्यांक नोटीस काडून वेंचणूक प्रक्रियेक सुरवात करची. हे नोटीशींत संबंदीत राज्य वा केंद्रशासित प्रदेशान थरोवन दिल्ल्या नेमांप्रमाण वेंचणूक घेवपाचें वेळापत्रक आनी कार्यपद्धत स्पश्टपणान सांगिल्ली आसची.
- ii. दर एका नोंदणीकृत भुरग्याचो (जाचें नांव प्रवेश फॉर्मंत पयलींच नोंद जालां) फकत एक पालक वा पालक हे वेंचणुकेंत वांटो घेवपाक पात्र आसतले.
- iii. पालक वा पालकत्व घेवपी स्वताक वा शाळेच्या समाजांतल्यान हेर पात्र आनी इत्सूक पालकांक/पालकत्व घेवप्यांक नामनिर्देशित करूंक शकतात. एसईडीजी (समाजीक आनी आर्थिक नदरेन फाटीं आशिल्ले गट) आनी सीडब्ल्यूएसएन (खाशेल्या गरजां आशिल्ल्या भुरग्यांच्या) पालकांचें फावो तें प्रतिनिधित्व, जाचेत ५०% बायलांचें प्रतिनिधित्व आनी शाळेतल्या सगळ्या यत्नांचें (वर्गांचें) प्रतिनिधित्व आसा हाची खात्री करची.
- iv. जर उमेदवारांची संख्या थरोवन दिल्ल्या जागां परस चड आसल्यार, वेंचणूक हात वयर करून वा आवाजाच्या मतदानावरवीं घेतली. पूण, खंयचोय वाद वा सुटनाशिल्लो प्रस्न निर्माण जाल्यार, निशपक्षताय दवरपाखातीर गुप्त मतदानाचो वापर करूंक येता.
- v. मतदानाच्या वेळार नोंदणी केल्ल्या भुरग्यांचे पालक वा पालकांची उण्यांत उणी ५०% गणसंख्या हाजीर आसपाक जाय.
- vi. निशपक्षताय आनी पारदर्शकताय सांबाळपाखातीर वेंचणूक प्रक्रियेचेर नियुक्त केल्ल्या शिक्षण अधिकाऱ्याची वा अधिकृत प्रतिनिधीची देखरेख आसूं येता.
- vii. प्रक्रिया पूर्ण जातकच सगळ्या वेंचून आयिल्ल्या पालक वा पालक वांगड्यांची नांवां संस्थेचो मुखेली अधिकृतपणान नोंद करतलो.

एसएमसीची स्थापणूक जाल्या उपरांत, नव्यान तयार जाल्ले समितीची पयली बसका दुसऱ्या कामाच्या दिसा वा चडांत चड एका सप्तकाच्या भितर घेवची. पयले बसकेत अध्यक्ष आनी उपाध्यक्ष हांची वेंचणूक जातली.

2.6 एसएमसीच्यो उपसमिती

अध्यक्ष, उपाध्यक्ष आनी वांगडी सचिव एसएमसी चे प्रभावी वावर करपा खातीर गरजे प्रमाण एसएमसी च्या वांगड्यां मदीं उपसमिती घडोवन हाडूंक शकतात. एसएमसी क दोन उपसमिती मदत करूंक शकतात. उपसमिती सकयल दिल्लेप्रमाण:

- (क) **शाळा इमारत समिती:** शाळेच्या बांदावळीची, दुरुस्तीची, आनी बांदावळीच्या सारकेपणाची येवजण, अंदाज, वेवस्थापन, देखरेख, पर्यवेक्षण, अहवाल आनी खातीं सांबाळपाची जापसालदारकी शाळा इमारत समितीचेर सोंपोवंक येता. ही समिती सुरक्षा, भुरग्यांक सोयीचीं आनी लिंग-संवेदनशील सुविदा, सगळ्यांक प्रवेश, थरोवन दिल्ल्या अर्थीक आनी तांत्रिक मानकांचें पालन करपाची खात्री करतली. त्याचबरोबर सुरक्षित, समावेसक आनी शिकप्यांक अनुकूल वातावरण तयार करपाखातीर सगळ्या नागरी कामांची वेळार अंमलबजावणी जावपाखातीर बारीकसाणीन देखरेख करतली.

(ख) **शिक्षणीक समिती:** शैक्षणिक समिती सगळ्यो शैक्षणिक कार्यावळींखातीर जापसालदार आसतली, जाचेत नियोजन, वेवस्थापन, देखरेख, पर्यवेक्षण, अहवाल दिवप, UDISE+ खातीर म्हायती एकठांय करप आदींचो आस्पाव आसा. तशेंच, सामाजीक-आर्थीक, लिंग आनी अपंगुत्व-संबंदीत आडखळींचेर मात करून शिक्षणाचो दर्जो आनी समानताय हातूंत सतत सुदारणा जावपाची ती खात्री करतली; शिक्षक आनी विद्यार्थ्यांचे हजेरीचेर देखरेख दवरप; मार्गदर्शन आनी समुपदेशनाक फाटबळ दिवप; विद्यार्थ्यांच्या यशाचो मागोवा घेवप; संवर्धन आनी उदरगतीच्या शिकपाच्या कार्यावळींक चालना दिवप; आनी विद्यार्थी आनी शिक्षकांच्या सर्वांगीण शैक्षणिक, समाजीक आनी व्यक्तिमत्व उदरगतीक पोसवण दिवप. ह्यो जापसालदारक्यो सांबाळून, ही समिती विद्यार्थ्यांच्या यशाची आनी शाळेच्या परिसंस्थेच्या सर्वांगीण शैक्षणिक भलायकेची मुखेल राखणदार म्हूण काम करता.

3. एसएमसीची भुमिका आनी जापसालदारकी वा कार्या

परिणामकारक शालेय सुशासन निश्चित करपांत आनी शिक्षणाचो दर्जो वाडोवपांत एसएमसी एक म्हत्वाची भुमिका निभयता. शाळेच्या पुराय कामकाजाचेर देखरेख दवरप आनी समग्र शिक्षा, श्री. पीएम आनी पीएम पोषण ह्या सारक्या शैक्षणिक येवजण्यांची वेळार आनी परिणामकारक अंमलबजावणी जावपाची खात्री करप, हें ताचें मुखेल काम आसा. पायाभूत सुविदांतलो उणेपण सोदून काडून, सद्याच्या सुविदांची पळोवणी करून आनी शाळेच्या खाशेल्या गरजांक पुराय करून, एक सर्वसमावेशक शालेय उदरगत येवजण (एसडीपी) तयार करपाची आनी ताची शिफारस करपाची जापसालदारकी एसएमसीची आसा. शाळेच्या पायाभूत सुविदांची सुदारणा करपाखातीर

सीएसआर कडलान देणग्यो/योगदान एकठांय करपाची जापसालदारकी एसएमसी ची आसतली. शाळा-समाज संबंद घटमूट करपाखातीर पालक आनी समाजाच्या वांटेकारपणाक प्रोत्साहन दिवन, योग्य सरकार, थळावे प्राधिकरण वा हेर स्त्रोतांकडल्यान मेळिल्ल्या अनुदानाच्या वापराचेरय ते देखरेख दवरतले. शाळेच्या गरजा सोदून काडून आनी कृती करपासारक्यो येवजण्यो तयार करून, एसएमसी शाळा, समाज आनी थळावे प्राधिकरण हांच्यामदीं ताळमेळ निर्माण करता, आनी एक समावेशक, सुरक्षित आनी बरी साधनसामग्री आशिल्लें शिकपाचें वातावरण तयार करता. ताका लागून, एसएमसी वांगड्यांच्या भुमिका आनी जापसालदारकींच्या मुखेल क्षेत्रांत सकयल दिल्ल्यांचो आस्पाव आसूंक शकता:

- i. **सगळ्या भुरग्यांच्या प्रवेशाची, शाळेत उरपाची आनी समावेशक शिकपाच्या संदीची खात्री करप:** एसएमसी वांगड्यांनी सगळ्या भुरग्यांची नोंदणी आनी नेमान उपस्थिती सुनिश्चित करची, खास करून एसईडीजी आनी सीडब्ल्यूएसएन हातूंतल्या भुरग्यांचेर लक्ष केंद्रीत करचें. तशेंच खंयच्याच भुरग्याक शाळेंतलें शिक्षण घेवपाक आनी पुराय करपाक कसलोच भेदभाव वा आडमेळीं येवचीं नात हाचीय खात्री करची. तशेंच शाळेंत खंयच्याय भुरग्याक त्रास दिवपाची वा दुरुपयोग करपाची घडणूक

जायना हाची खात्री करपाक एसएमसी न शाळेक आदार दिवंक जाय. अशें खंयचेंय प्रकरण रोखडेंच संबंदीत अधिकाऱ्यांक कळोवपाक जाय. तशेंच एसएमसी न प्रशस्त ऍप आनी हेर पद्दती वापरून खाशेल्या गरजा आशिल्ल्या भुरग्यांची (सीडब्ल्यूएसएन) वळख करून दिवपाक शाळेक आदार दिवचो आनी सगळ्या कार्यावळींनी तांचो आस्पाव करपाक आदार दिवचो.

- ii. **शाळा सोडपी आनी शाळे भायर वचपी भुरग्यांक (ओओएससी) मुखेल प्रवाहांत हाडपा खातीर नोंदणी मोहिम:** शाळेच्या नोंदी आनी सामुदायिक डाटाबेसाचेर आदारून एसएमसी वांगड्यांनी ओओएससी आनी शाळा सोडपी भुरग्यांची वळख करपाक आदार दिवंक जाय, आनी तांकां पिरायेच्या योग्य वर्गांत मुखेल प्रवाहांत हाडपा खातीर शाळेच्या कर्मचार्यां वांगडा एकत्रीत यत्न करपाक जाय. हें सुलभ करपा खातीर फुकट आनी सक्तीच्या शाळेंतल्या शिक्षणाच्या तरतुदींचो घोरोघरी मोहीम, पालक आनी भुरग्यांचें समुपदेशन, थळावे माध्यम, सामुदायिक रेडिओ, ग्राम सभा, आनी हेर सामुदायिक प्लॅटफॉर्म वरवीं व्हडा प्रमाणांत प्रचार करूं येता. शाळेंतलें शिक्षण मेळोवपाक आनी पुराय करपाक खंयचेंच भुरगें फाटीं उरचें ना हाची खात्री करपा खातीर सगळे यत्न करपाक जाय. पूर्वप्राथमिक (बालवाटिका/आंगणवाड्यो) सावन वर्ग १, फाऊन्डेशनल ते प्रिपेरेटरी (वर्ग २ ते वर्ग ३), प्रिपेरेटरी ते मिडल (वर्ग ५ ते वर्ग ६) आनी मिडल ते सेकंडरी (वर्ग ८ ते वर्ग ९) वर्गांत रुपांतरीत जावपी शाळां भायल्या भुरग्यांचो आनी भुरग्यांचो डेटाबेस अद्ययावत करपाक एसएमसी शाळांक आदार दिवंक शकता.
- iii. **विद्यार्थ्यांचे हक्क वेळार वांटपाची खात्री करप:** एसएमसी वांगड्यांनी पात्र विद्यार्थ्यांक फुकट पाठ्यपुस्तके, गणवेश, शिश्यवृत्ती, शिश्यवृत्ती आनी हेर अशा सवलतींचें वेळार वांटप जावपाची खात्री करची.
- iv. **पालक शिक्षक बसकेंत (पीटीएम) आदार:** खेळ, तंदुरुस्ती, भलायकी, कला, आचरण, वागणूक आदी शिक्षणीक आनी हेर कार्यावळींचेर शाळेंतल्या विद्यार्थ्यांची कामगिरी वांटून घेवपा खातीर नेमान पीटीएम आयोजीत करपाक आनी चलोवपाक एसएमसी पुराय आदार दिवंक शकता. पीटीएम हो पालकांक/पालकांक भुरग्यांच्या शिक्षणीक प्रवासांत आस्पाव करपाचो एक प्रभावी मार्ग.
- v. **शिक्षणीक नियोजन आनी आदार:**समग्र शिक्षा येवजण आनी एनईपी (एनईपी) २०२० हाचे खाला थारायिल्ले नेम आनी प्रमाण शाळा पाळटात हाची खात्री एसएमसी (एसएमसी) वांगड्यांनी करची. शिक्षक नेमान शाळेत हाजीर रावतात, वेळार अभ्यासक्रम पुराय करतात आनी भुरग्यांची उदरगत सांगपाक पालकांक मेळटात हाचेर तांणी देखरेख दवरची. शिक्षकांची उणीव पयस करपाक आनी शिक्षकांक चड करून शैक्षणिक वावरांत गुंथून दवरपाक समिती गरजेचीं पावलां उखलपाक आदार दिवंक शकता.

शिकोवप-शिकप प्रक्रिया घटमूट करपाक आनी विद्यार्थ्यांचे शिकपाचे निकाल (एलओएस) सुदारपाक, शाळेचें कॅलेंडर तयार करपाक, वर्गांतल्या घडामोडींचेर नदर दवरपाक आनी शिकपांतल्यो उणीवो सोदून काडपाक एसएमसी- शिक्षकांक आदार दिवंक जाय. शिकपांत खंडीतपणा येवचो ना हाचे खातीर एसएमसी- शिक्षकांच्या परतून परतून जावपी गैरहजेरेची वर्दी संबंदीत अधिकाऱ्यांक दिवंक जाय. शिकप चड आकर्षक, प्रासंगिक आनी समाजाकडेन जोडपी करपाक आनी दप्तरा विणगले दीस गिरेस्त करपाक, एसएमसी- अशे करपाक जाय:

- अणभवांतल्यान शिकपाक चालना दिवपाक विज्ञान जत्रो, वारसो भोंवडी वा पर्यावरण मोहिमो ह्या सारक्या समाजाचेर आदारीत शिकपाच्या कार्यावळींचें आयोजन करपाक आदार दिवप.
  - वर्गांतलें गिन्यान खऱ्या जिणेंतल्या आव्हानांकडेन जोडून, उदक सांबाळप, कचऱ्याची विलेवाट, वा शाश्वत शेती ह्या सारक्या समाजाच्या प्रस्नांचेर आदारीत प्रकल्प-आदारीत शिकपाक फाटबळ दिवप.
  - NEP 2020 च्या आदेशांप्रमाण, कौशल्य शिक्षणा खातीर संबंदीत कौशल्यां आस्पावपाक आनी इंटरनेट वा शिकावू उमेदवारीची सोय करपाक, थळावे वेवसाय आनी उद्योगांच्या गरजांक जुळपी कौशल्यांची मागणी वाडोवप.
- vi. **मुळावी साक्षरता आनी संख्यात्मकताय (एफएलएन) ध्येय साध्य करपाक आदार:** निपुण भारत मिशन खाला एफएलएन उद्दिष्टां साध्य करपा खातीर एसएमसी समाज आनी पालकांचो सहभाग फुडें वाडोवचो, सुरवातीच्या इयत्तांनी भुरग्यांच्या आवयभाशेच्या वापरांक चालना दिवन, थळावे भाशेचे वाचन कोपरे, काणयो सांगपाचीं सत्रां आनी पालकांनी चलयिल्ले वाचन क्लब तयार करपाक फाटबळ दिवन दरेक शाळेंत दर्जेदार शिक्षणा खातीर सामुहीक जापसालदारकी निर्माण करची. एसएमसी शिक्षक आनी थळाव्या स्वयंसेवकां कडल्यान बहुभाशीक अध्ययन-अध्यापन साहित्य तयार करपाकय मदत करपाक शकता... सगळ्या विद्यार्थ्यांक इयत्ते प्रमाण एफएलएन क्षमता मेळटा हाची खात्री करून, शाळेंक 'निपुण' करपा खातीर केंद्रीत आनी वेळ-मर्यादीत यत्नांक एसएमसी- फाटबळ दिवंक जाय. थळावे तणाटि स्वयंसेवक, शिक्षकांच्या सहकार्यांन, मुळावी साक्षरताय आनी संख्याज्ञानांतल्या विद्यार्थ्यांची प्रगती तपासपाक, घट करपाक आनी मनवपा खातीर वेळच्या-वेळार सामुदायीक अध्ययन उत्सव, वाचन मोहिमो वा तसलेच उपक्रम घडोवन हाडपाक शकतात. आनंददायी, खेळाचेर आदारीत मुळावें शिक्षण आनी आंगणवाडींतल्यान शाळेंत सहज प्रवेश जावंचो हाची खात्री करपाक, एसएमसी- आंगणवाडी वावराडी आनी मुळाव्या शिक्षकां मदीं जोड नियोजन आनी उपक्रमांक चालना दिवंक जाय. विद्यार्थ्यां मदीं कौशल्य विकास आनी सांस्कृतीक मुळांक फाटबळ दिवपा खातीर, पारंपारीक ज्ञान, कला आनी थळावो वारसो शालेय उपक्रमांनी आस्पावन घेवपाक समिती थळावे कलाकार, कारागीर आनी जाणट्यांकडेन सहकार्य करपाक शकता, जांतूंत थळावी गीतां, बडबड गीतां, हस्तकला आनी सणांचो वापर आस्पावता. पालक आनी समाजाच्या सहभागाचेर सविस्तर मार्गदर्शन निपुण भारत अंमलबजावणी मार्गदर्शक तत्वां (२०२१) च्या अध्याय १४-अंत दिल्लें आसा.
- vii प्रधानमंत्री पोषण शक्ती निर्माण (पीएम पोषण) आनी भलायकी उपक्रम:एसएमसी वांगड्यांनी शिक्षकां वांगडा आळीपाळीन जेवण वाडचे पयलीं चाखून अन्नाचो दर्जो निश्चित करून, कार्यावळीच्या दिसांदिसाच्या वेवस्थापनाचेर नदर दवरून पीएम पोषण येवजणेच्या अंमलबजावणीचेर सक्रीयपणान

² निपुण भारत (नॅशनल इनिशिएटिव्ह फॉर प्रॉफिशियन्सी इन रिडिंग विथ अंडरस्टँडिंग अँड न्यूमेरिसी) हें एनईपी 2020 खाला राष्ट्रीय मिशन आसा, जाचो हेतू दर भुरग्याक ग्रेड 2 मेरेन 2026-27 वर्सा पायाभूत साक्षरता आनी संख्यात्मकताय (एफएलएन) साध्य जाता हें सुनिश्चित करप हो आसा. ह्या अभियानाचो हेतू म्हळ्यार मुळाव्या पांवड्यार वाचन, लेखन आनी संख्यात्मकताय हातूंत ग्रेड स्तराची क्षमता साध्य करप. मार्गदर्शक तत्वां हांगा उपलब्ध आसा: https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/nipun_bharat_eng1.pdf

देखरेख दवरूंक जाय. भुरग्यांची पोशण स्थिती सुदारपा खातीर अदीक जेवणाचें म्हत्व सांगपा खातीर एसएमसी बसकां मजगतीं तिथी भोजनाची संकल्पना आनी म्हत्वाचेर चर्चा करपाक येता. 'तिथी भोजन' हो लोकांक अन्न दिवपाच्या भारतीय पारंपारीक प्रथेचेर आदारिल्लो समाज सहभागाचो उपक्रम आसा. ह्या उपक्रमा खाला, समाजांतले वांगडी भुरग्यांक खाशेल्या प्रसंगां वेळार/सणांक देखीक- जल्मदीस, वर्धापनदीस, लग्नां, विविध सण आनी राष्ट्रीय म्हत्वाचे दीस आदींक अदीक अन्न पदार्थ वा पुराय जेवण म्हूण पुश्टीक आनी भलायकेभरीत अन्न दितात. थळाव्या जेवणावळिचे प्रकार आस्पावप आनी विद्यार्थी, एसएमसी वांगडी आनी थळावे स्वयंसेवक हांच्या श्रम दानांतल्यान शालेय पोशण (परस) बागो तयार करप आनी तांची निगा राखप हाचेर जावपी चर्चांनी पालक आनी समाज वांगड्यांकय वांटेकार करून घेवपाक येता. हाचे भायर, भलायकी प्राधिकरणाच्या सहकार्यान एसएमसी वेळच्या वेळार भलायकी तपासणी, निवळसाणीचीं सत्रां आनी पोशण जागृताय उपक्रम घडोवन हाडपाक शकता.

- viii. **बांदावळ आनी सुविधा देखरेख:** समाज वांगडी आनी थळाव्या प्राधिकरणाच्या सहकार्यान, एनईपी २०२० च्या तरतुदींक अणसरून, एसएमसी वांगडी 'बिल्डिंग अॅज लर्निंग एड' (कार्यावळ, डिजिटल अध्ययन साधनांच्या प्रसाराक चालना दिवप, विज्ञान प्रयोगशाळा, अटल टिकरिंग लॅब्ज, स्टेम (विज्ञान, तंत्रज्ञान, अभियांत्रिकी आनी गणित) लॅब्ज, खेळांची कूड आनी साहित्य, शाळेंतले वाचनालय आनी कृतीचेर आदारीत अध्ययनाची सुवात हांच्या सुदारणे सयत विविध शिक्षणीक उपक्रमांनी सक्रीय योगदान दिवंक शकतात. नेमान देखभाल आनी दुरुस्ती करून शाळा निवळ आनी बरी दवरल्या हाची खात्री करून भुरग्यांक अनुकूल अशे अध्ययनाचे वातावरण निर्माण करपाक ते फाटबळ दिवंक शकतात. हेर संबंदीत खात्यांकडेन सहकार्य करून पिवपाचे उदक, संडास, कुंपणाची वणत, येरादारीचे रस्ते, रॅम्प आदींची वेवस्था जाल्या हाची खात्री करपाक येता.
- ix. **अर्थीक वेवस्थापन:** निधीचे योग्य वेवस्थापन जावंचे हाची खात्री करपा खातीर एसएमसी शालेय अर्थसंकल्पाचो नियाळ घेतलें, जांतूंत अर्थीक सुरक्षीतताय, खर्चाचेर योग्य नियंत्रण, योग्य व्यक्ती वा संस्थांक वेळार फारीकणी, आनी अर्थीक नोंदींची अचूक देखभाल हांचो आस्पाव आसा. समिती शाळेच्या पावती आनी खर्चाचे वर्सुकी पत्रक तयार करपाक मदत करतली आनी खंयचीच अर्थीक अनियमतताय जावंची ना हाची खात्री करतली.

एसएमसी वांगडी फुडल्या अर्थीक वर्सा खातीर अर्थसंकल्पाचे अंदाजपत्रक तयार करपाक आपले योगदान दितले आनी योग्य समर्थन दिवन खर्चाच्या नव्या गजालींचो प्रस्ताव मांडपाक शकतात. समितीक मुख्याध्यापक/शाळा प्रमुखांक दिल्ल्या अधिकारां भायर अर्थीक अधिकार वापरपाचो अधिकार आसा, मात अश्यो कृती मंजूर केल्ल्या अर्थसंकल्पीय तरतुदींच्या कक्षेंत आसूंक जाय.

- x. **सामाजीक लेखापरीक्षण आनी देखरेख करपाक आदार:** शालेय उपक्रम आनी 'समग्र शिक्षा' सारक्या सरकारी कार्यावळींच्या अंमलबजावणीचेर सतत देखरेख दवरपांत एसएमसी वांगडी म्हत्वाची भुमिका वाजयतात. शाळेचो विकास वाडोवपाक, विद्यार्थ्यांचो प्रवेश आनी उपस्थिती वाडोवपाक आनी शिकप अद्यार सोडपाचे प्रमाण उणें करपाक प्रभावी नियोजन, वेवस्थापन आनी समाजाचो सहभाग हाची खात्री करप हाचो तांच्या जापसालदारकेंत आस्पाव जाता. सामाजीक लेखापरीक्षणाच्या प्रक्रिये वेळार, एसएमसी वांगड्यांनी ग्रामसभेच्या बसका आनी भौशीक सुनावणींत सक्रीयपणान वांटो घेवचो, आनी शाळेच्या पांवड्यार लेखापरीक्षणाच्या निश्कर्शांचेर कारवाय जाल्या हाची खात्री करपाक फाटपुरवण करची अशी तांचेकडल्यान अपेक्षा आसा.
- xi. **समाज सहभाग आनी साधनसामुग्री एकठांय करप:** पालक, आदले विद्यार्थी, स्वयंसेवक, कॉर्पोरेट संस्था आनी थळाव्या संघटनांक वेळ, कौशल्य आनी साधनसामुग्री दिवपा खातीर वांगडा घेवन, समाजाचो सहभाग आनी साधनसामुग्री एकठांय करपाचें एक सहकारी वातावरण निर्माण करून एसएमसी- शाळेत बदल घडोवन हाडचो. साधनसामुग्री एकठांय करपाच्या यत्नांचो एक वांटो म्हूण, एसएमसी- शाळेची बांदावळ, शैक्षणिक आनी शिकोवपाच्या आदारा सयत दर्जा वाडोवपाच्या उपक्रमांक फाटबळ दिवपाक थळाव्यो कंपन्यो आनी भौशीक क्षेत्रांतल्या उपक्रमांकडल्यान (पीएसयू) कॉर्पोरेट सामाजीक जापसालदारकी (सीएसआर) निधी सोदून काडचो आनी ताचो वापर करचो. सगळ्या भागीदारां खातीर दीर्घकालीन परिणाम आनी दृश्यमानताय निश्चित करून, शाळांल्या ह्या उपक्रमांचे अधिकृत देखरेख आनी अहवाल दिवपाची सोय करपाक एसएम.सी- नागरी समाज संघटना (सीएसओ) आनी सामाजीक फुडाऱ्यांक वांगडा घेवंक जाय.

'अंडरस्टॅंडिंग लायफलॉग लर्निंग फॉर ऑल इन सोसायटी' (उल्लास) (नव भारत साक्षरता कार्यक्रम) हाचे खाला साक्षरते खातीर निरक्षर आनी स्वयंसेवकांक सोदून काडपाक समाजाक एकठांय करचो, जाचे वरवीं शिक्षणांत समाजाची मालकी आनी सामाजीक जापसालदारकी घटमूट जातली.

विद्यांजली खाला थळावे लोक, आदले विद्यार्थी आनी निवृत्त वेवसायीक मार्गदर्शक आनी स्वयंसेवक म्हूण शाळांक सक्रीयपणान योगदान दिवंक शकतात, जे विद्यार्थ्यांक अणभवाचेर आदारीत मार्गदर्शन दितात. शिक्षण मंत्रालयाच्या विद्यांजली उपक्रमांत (<https://vidyanjali.education.gov.in/>) वांटो घेवपाक प्रोत्साहन दिवपा खातीर एसएमसी- समाजाक एकठांय करपाक आदार करचो, जाचे वरवीं स्वयंसेवकत्वाचे आनी समाजाच्या आदाराची एक शाश्वत संस्कृताय वाडतली जी शिकपाचे अणभव गिरेस्त करता आनी विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाक चालना दिता.

- xii **शाळेंतल्या भुरग्यांची सुरक्षा आनी कल्याण सुनिश्चित करप:** दर एके शाळेंत सगळ्या भुरग्यां खातीर एक सुरक्षित, समावेशक आनी भुरग्यांक अनुकूल वातावरण दिवपाची एसएमसी - खात्री करची. शारीरिक वा मानसिक त्रास, भेदभाव वा खंयच्याय प्रकारच्या अत्याचारा पसून राखण करपा सयत, ताणीं भुरग्यांच्या

³ उल्लास हो भारताचो मुखेल कार्यक्रम, औपचारीक शिक्षण चुकयल्ल्या 15 + जाण्ट्यां खातीर कार्यात्मक साक्षरता, संख्यात्मकताय, डिजिटल आनी जिवीत कुशळटाय मेळोवपाचेर लक्ष केंद्रीत करता, नागरिकांक सशक्त करपाक आनी राष्ट्रीय शिक्षण चळवळीक चालना दिवपा खातीर एनईपी 2020 कडेन जुळिल्लें स्वयंसेवक आदारीत, संकरीत (ऑनलायन/ऑफलाईन) मॉडेल वापरून

⁴ विद्यांजली हो एक समर्पित डिजिटल प्लॅटफॉर्म आसा जो सरकारी आनी सरकारी अनुदानीत शाळांक स्वयंसेवी सेवा, मालमत्ता, कॉर्पोरेट/पीएसयू संस्थांकडल्यान सीएसआर आदार, आनी भौशीक देणग्यो पारदर्शक आनी संरचित रितीन मेळोवपाक सक्षम करता.

हक्कांचे कडकपणान पालन करचें. शालेय सुरक्षा सोपूत, लैंगिक गुन्यांवांपसून भुरग्यांची राखण करपाचो कायदो (पोक्सो), आनी अंतर्गत कागाळ समिती (आयसीसी) हाचे विशींची म्हायती शाळेत स्पश्टपणान लावची.

शाळा अधिकारी, शिक्षक आनी पालक-शिक्षक संघ (पीटीए) हांच्या वांगडा नेमान

बसका घेवन शालेय सुरक्षा आनी राखण आराखडो तयार करपाक आनी ताचो नियाळ करपाक एसएमसी वांगड्यांनी सक्रीयपणान वांटो घेवचो. दादागिरी विरोधी आनी बाल लैंगिक अत्याचार (सीएसए) निवारण समित्यांच्या निर्णयांचेर एसएमसी बसकांनी चर्चा करची. एसएमसी वांगड्यांच्या आस्पावासयत, शालेय सुरक्षा समितीन दर तीन म्हयन्यांनी वाठारांत 'सुरक्षा भोंवडी' करची आनी सगळ्या सुरक्षा मानकांचें पालन जाता हाची खात्री करची.

शिक्षक आनी कर्मचाऱ्यांकडल्यान आदर आनी आधाराची वागणूक, बाल-संरक्षण आनी दादागिरी विरोधी धोरणांची प्रभावी अंमलबजावणी, आनी खाशेल्या करून सामाजिक-आर्थिक नदरेन फाटीं आशिल्ल्या गटांतल्या (एसईडीजी) आनी हेर असुरक्षित फाटभुंयेवयल्या भुरग्यांक समुपदेशन आनी मनोसामाजिक आदार मेळटा हाची खात्री करून एसएमसी- विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आनी भावनिक बरेपणाक चालना दिवची. दर एका भुरग्याच्या सुरक्षित आनी पोशण दिवपी वातावरणाच्या हक्काची राखण करपाक समितीन समाज आनी शाळेच्या मदीं एक दूवो म्हूण वावर करचो. शिक्षण मंत्रालयाच्या 'शाळा बंद आसतना आनी ताच्या उपरांत घरांतल्यान शिकपाक पालकांचो सहभाग मार्गदर्शक तत्वां' हांच्या संदर्भात, सैमीक आपत्ती, वायट हवामान, अशांतताय वा हेर आणीबाणीच्या वेळार शाळा बंद आसतना एसएमसी- विद्यार्थी आनी पालकांक आदार करचो.

xiii **शाळेची मुळावी बांदावळ सुरक्षा आनी आपत्ती सज्जता:** शाळेची सुरक्षा आनीराखण अदीक निश्चित करपा खातीर, एसएमसी- (बांदावळ सुरक्षा आनी आपत्ती पूर्वतयारीचेर देखरेख दवरूंक जाय. सुरक्षा, निवळसाण आनी कार्यक्षमताय हाची खात्री करपा खातीर तांणी शालेय इमारती, वर्गाच्यो कुडी, उदक आनी स्वच्छताय सुविधा, वीज जोडणी आनी हेर म्हत्वाच्या बांदावळीची नेमान तपासणी करपाक जाय. शाळेंत एक कार्यान्वित आपत्ती वेवस्थापन येवजण आसा हाची समितीन तपासणी करपाक जाय आनी वर्सांतल्यान उण्यांत उणे दोन फावटीं सुरक्षा आनी बचाव सराव जाता हाची खात्री करपाक जाय.

xiv. **हॉस्टेल वेवस्थापन:** ज्या शाळांनी कस्तुरबा गांधी बालिका विद्यालय (के. जी. बी. व्ही.) / नेताजी सुभाषचंद्र बोस निवासी वसतीगृहां (एन. एस. सी. बी. वसतीगृहां) / हेर खात्यांचीं वसतीगृहां (पी. एम. जनमन, दाजगुआ, आदी) शाळेक जोडिल्लीं आसात वा एकाच वाठारांत आसात, थंय एसएमसी ह्या

वसतीगृहांची स्थिती आनी घडामोडींचेर नदर दवरची. हातूंत फावो ती देखभाल, नितळसाण, सुरक्षा, भुरग्यांक अनुकूल सोयी, आनी थारावन दिल्ल्या नेमांचें आनी मानकांचें पालन जाता हाची खात्री करप आस्पावता.

- xv. **पर्यावरण आनी हरीत प्रथांक प्रोत्साहन दिवप:** एसएमसी शाळांनी शाश्वत आनी हरित पद्धतींक चालना दिवची, जशें 'एक पेड माँ के नाम' खाला रूख रोवप, पोषण (परस) बाग तयार करप आनी तिची देखभाल करप, कचऱ्याचें वर्गीकरण करप, ऊर्जा सांबाळप, आनी 'मिशन लायफ' (मिशन) सारक्या कार्यावळीं खाला हेर पर्यावरणपूरक उपक्रम आपणावप..

भुमीका आनी जापसालदारकी उपसमितींक योग्य मानून वाटावंक शकतात. एसएमसीच्यो हेर कांय अतिरिक्त जापसालदारकी अश्यो आसात **परिशिष्ट-1**.

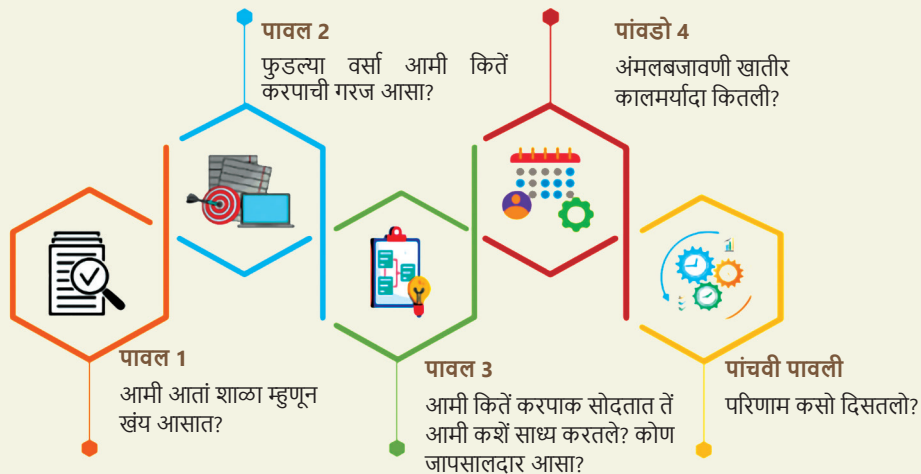
4. शाळा विकास येवजण (एसडीपी)

शाळेन अल्पकालीन आनी दीर्घकालीन एस. डी. पी. तयार करपाक जाय, जातूंत विद्यार्थ्यांचो प्रवेश आनी उपस्थिती, शिक्षक/कर्मचाऱ्यांची कामगिरी, अर्थसंकल्प वेवस्थापन, सोयी आनी बांदावळ (पायाभूत, पूर्वतयारी, माध्यमिक आनी उच्च माध्यमिक टप्पे), आदी सुदारपाचेर लक्ष केंद्रीत करचें.

- i. एस. डी. पी. हो शैक्षणिक आराखड्यांचो एक मेळ आसा जो बांदावळीच्या आराखड्याक आनी शिकपाच्या प्रक्रियेत ताच्या प्रभावी वापराक मार्गदर्शन करता. एस. डी. पी.- शाळेची शैक्षणिक नदर आनी ती साध्य करपाचे मार्ग दिसपाक जाय. हो शाळेच्या शैक्षणिक विकासा वांगडाच बांदावळीच्या कामाचो आनी टप्प्याटप्प्यान जावपी विकासाचो एक मुखेल आराखडो आनी मुळावो दस्तऐवज आसा. नियोजन ही एकाच वेळा करपाची कृती न्हय तर सतत फुडें वचपी प्रक्रिया म्हूण पळोवंक जाय. एसएमसी तयार केल्ल्या एस. डी. पी.- शाळेत अडथळां विरयत बांदावळ, शाळेची कामगिरी सुदारपाक आनी हजेरेक प्रोत्साहन दिवपाक गरजेच्या सोयींची उपलब्धताय ह्या सारक्यो सगळ्यो सोयी कशो आसात हाचो आस्पाव आसपाक जाय.
- ii. मुळावें शिकप, क्षमतेचेर आदारीत शिक्षण आनी विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाचेर लक्ष केंद्रीत करून, शैक्षणिक घडामोडींनी शिकपाचे निकाल आनी शिक्षणाच्या एकंदर दर्जांत सुदारणा करपाक प्राधान्य दिवंक जाय. ह्यो घडामोडी एस. डी. पी.- आस्पावपाक जाय आनी 'निपुण भारत मिशन'चीं उद्दिष्टां, कौशल्य शिक्षण उपक्रम, आनी १० दप्तरा विणगले दीस हांच्याकडेन जोडून घेवंक जाय, जाचे वरवीं शिकपाची एक सर्वसमावेशक संस्था निर्माण जातली.

एस. डी. पी. हो एक रणनीती नियोजन दस्तावेज, तातूंत तीन वर्सांच्या काळांत शाळेच्या सगळ्या कार्यावळींचो आस्पाव जाता. विद्यार्थ्यांच्या कर्तृत्वाचो पांवडो सुदारपा खातीर शाळेंत कितें बदल करचे पडटात आनी हे बदल कशे आनी केन्ना करतले तें दाखोवपी रोडमॅप हो आसा.

- iii. आदल्या एस. डी. पी.-च्या निकालांचो नियाळ करून आनी गरजांचें परतून मुल्यांकन करून, आदलो एस. डी. पी. सोंपल्या उपरांत तीन म्हयन्यांच्या भितर एस. एम. सी.- नवो एस. डी. पी. तयार करचो. हो एस. डी. पी. तीन वर्सांचो आराखडो आसतलो जातूंत तीन वर्सुकी उप-आराखडे आस्पावतले. एस. डी. पी.- सकयल दिल्ल्या तपशिलांचो आस्पाव आसतलो - -
- (क) दरेक वर्सा खातीर इयत्ते प्रमाण प्रवेशाचे अंदाज;
- (ख) थारायिल्ल्या मानकांक अणसरून मोजणी केल्ले प्रमाण, शालेय शिक्षणाच्या सगळ्या पातळ्यां खातीर वेगळ्या तयार केल्ले मुख्याध्यापक, विशय शिक्षक आनी अर्धवेळ शिक्षक हांचे सयत अदीक शिक्षकांच्या संख्येची तीन वर्सांच्या काळांतली गरज.
- (ग) थारायिल्लीं मानकां आनी प्रमाणांक अणसरून मोजणी केल्ले प्रमाण तीन वर्सांच्या काळांतली अदीक बांदावळ (इन्फ्रास्ट्रक्चर) आनी साहित्याची प्रत्यक्ष गरज.
- (घ) वयल्या (ख) आनी (ग) बाबतींत तीन वर्सांच्या काळांत वर्सवार अतिरिक्त अर्थीक गरज, तातूंत खाशेली प्रशिक्षण सुविधा दिवपाची अतिरिक्त गरज, फुकट पाठ्यपुस्तकां आनी गणवेश सारकिल्या भुरग्यांचे हक्क, आनी शाळेची जापसालदारकी पुराय करपा खातीर हेर खंयचीय अतिरिक्त अर्थीक गरज हांचो आस्पाव जाता.
- iv. एस. डी. पी. अध्यक्ष/उपाध्यक्ष आनी वांगडी सचीवान स्वाक्षरी करून तयार करपाचें अर्थीक वर्स सोंपचे पयलीं थळाव्या प्राधिकरणा कडेन सादर करपाक जाय.
- v. सगळ्या राज्यांच्या/केंद्रशासीत प्रदेशांच्या सगळ्या शाळा/शाळा क्लस्टरांचे एसडीपी भौशीक क्षेत्रांत आसचे. एस. एम. सी. एस. डी. पी. वापरून शाळेचे काम आनी दिशा हांचेर देखरेख करतली आनी ह्यो येवजण्यो अंमलांत हाडपाक आदार करतली. एस. डी. पी. खातीर सविस्तर मार्गदर्शक तत्वां हांगा जोडिल्लीं आसात **परिशिष्ट-II**.
- vi. दर वर्साच्या उप येवजण्यांचो मार्च अखेर मेरेन वर्सुकी नियाळ घेवंक जाय.

शाळा उदरगत येवजण विकसीत करपाचीं पावलां

5. बसका आनी प्रक्रिया

एस. एम. सी.-च्या प्रभावी कामकाजा खातीर नेमाच्यो आनी बरे तरेन मांडावळ केल्ल्यो बसका जावप खूब गरजेचें आसा. दर म्हयन्याक उण्यांत उणी एक तरी बसका जावंक जाय. बसके वेळार खंयचोय निर्णय वैध थारपा खातीर समितीच्या उण्यांत उणे ५०% वांगड्यांची उपस्थिती (कोरम) आसप गरजेचें आसा.

दर एके शाळेंन राज्य, जिल्हो वा गट पांवड्यावयल्या अधिकाऱ्यांनी दिल्ल्या निर्देशांप्रमाण, वा संबंदीत राज्य आनी केंद्रशासीत प्रदेशांच्या सरकारी आदेशांप्रमाण बसका घेवच्यो, आनी सगळ्या वांगड्यांक वेळार नोटीस मेळटा आनी ते पुरायपणान वांटो घेवंक शकतात हाची खात्री करची. शाळेच्या प्रगतीचो नियाळ करपाक आनी खंयच्याय आव्हानांक तोंड दिवपाक बसका एक उक्तें व्यासपीठ जावंक जाय.

पारदर्शकताय दवरपा खातीर सगळ्या बसकांचो वृत्तांत अचूकपणान नोंद करचो, समितीच्या वांगड्यांनी ताका मान्यताय दिवची, आनी शाळेच्या नोटीस बोर्डाचेर वा डिजिटल स्वरूपांत (जंय उपलब्ध आसा थंय) भौशीकपणान लावचो.

अभिप्राय, पालकांचो सहभाग, आनी शाळेच्या सुदारणे खातीर एकठांय येवन करपाची कारवाय वाडोवपा खातीर, पालक-शिक्षक संघांक (पी. टी. ए.) एस. एम. सी.-च्या कामकाजांत आस्पावन घेवूं येता. शाळेचें कामकाज, शिकोवपा-शिकपाच्या साहित्याचो दर्जो, आनी भुरग्यांच्या सुरक्षे विशीं समाजाचो अभिप्राय घेवपा खातीर दर एके शाळेंत सुचोवणी पेटयो वा अभिप्राय नोंदवहयो दवरच्यो. एस. एम. सी.- दर तीन म्हयन्यांनी अभिप्रायाचो नियाळ करचो आनी म्हत्वाचे मुद्दे बसकेच्या वृत्तांतांत आस्पावचे.

6. क्षमता निर्माण आनी प्रशिक्षण

i. खास करून प्रवेश, हजेरी आनी शिक्षणीक कामगिरी सारक्या मळांचेर विद्यार्थ्यांक फाटबळ वाडोवपा खातीर तशेंच प्रशासन, देखरेख, नियंत्रण आनी थळाव्या हितसंबंधितांच्या फुडाकारान चलपी उपक्रमांत सुदारणा करपा खातीर, एसएमसी- क्षमताय पद्धतशीरपणान विकसित करपाक जाय. एसएमसी- प्रभावी कामकाज तांच्या वांगड्यांचे ज्ञान, प्रेरणा आनी कौशल्यांचेर चड आदारून आसता. ताका लागून, नेमान क्षमता विकास यत्न आनी प्रबोधन कार्यावळी गरजेच्यो आसात.

ii. सगळ्या एसएमसी वांगड्यां खातीर वर्सुकी प्रशिक्षण आनी प्रबोधन कार्यावळी समितीची स्थापणूक वा पुनर्रचना जाल्ले सावन एका म्हयन्याच्या भितर घेवंक जाय, चडांत चड वांटो मेळचो हाची खात्री करपा खातीर शक्यतो थळाव्या वाठारांत आनी थळावे भाशेंत घेतल्यो. प्रशिक्षणाच्या आशयांत थळावे गरजे प्रमाण विविध विशयांचो आस्पाव आसूंक जाय, जांतूंत सकयल दिल्ल्यांचो आस्पाव आसा:

(क) समसमान आनी दर्जेदार शिक्षणाक चालना दिवपा संबंदीच्यो तरतुदी

(ख) शालेय विकास येवजणी (SDPs) तयार करप आनी तांची अंमलबजावणी

(ग) शिक्षणीक देखरेख आनी शाळेच्या कामगिरींत सुदारणा

(घ) अर्थीक वेवस्थापन आनी सामाजीक लेखापरीक्षण

(ड) सर्वसमावेशक शिक्षणीक पद्दती

(च) राष्ट्रीय शिक्षण धोरण (NEP), 2020 हांतूंत दिल्ल्यो मुखेल प्राधान्यक्रमाच्यो गजाली

(छ) डिजीटल साक्षरताय आनी शिक्षणीक तंत्रज्ञानाचो वापर

(ज) शालेय सुरक्षा आनी विद्यार्थ्यांचे कल्याण

- iii. पंगडाच्या वांगड्यांचें प्रबोधन चड करून प्रत्यक्ष पद्दतीन करपाक जाय. गरजे प्रमाण, मागीर तें मिश्र पद्दतीन (ऑनलायन आनी प्रत्यक्ष) करपाक येता. थळावे संदर्भ बरे तरेन समजपी थळावे तज्ञ आनी शिक्षणतज्ञांक हांतूंत वांटेकार करपाक जाय. यशस्वीपणान पुराय केल्ल्याक प्रमाणपत्र दिवपाची तरतूद करपाक प्राधान्य दिवंक येता.
- iv. स्वयंसेवा, साक्षरताय उपक्रमां खातीर वा मिश्र अध्ययन मॉड्यूलस, उजळणी प्रशिक्षण आनी समवयस्क अध्ययनाची संद दिवपा खातीर राज्यां आनी केंद्रशासीत प्रदेशांक 'नॅशनल इनिशिएटिव्ह फॉर स्कूल हेड्स अँड टीचर्स हॉलिस्टिक अँडव्हान्समेंट' (निष्ठा), 'डिजीटल इन्फ्रास्ट्रक्चर फॉर नॉलेज शेअरिंग' (दीक्षा) आनी उल्लास सारक्या राष्ट्रीय डिजीटल मंचांचो फायदो घेवपाक प्रोत्साहन दिवंक येता. राज्यां/केंद्रशासीत प्रदेशांक जाय आशिल्ल्या बदलां/सुदारणां सयत सद्या उपलब्ध आशिल्ल्या खंयच्याय मॉड्युलांचोय वापर करपाक येता. वर्सुकी प्रशिक्षणा भायर, राज्यां/केंद्रशासीत प्रदेश एसएमसी वांगड्यां मदीं समवयस्क अध्ययन वा मार्गदर्शन सत्रां घडोवन हाडपाक शकतात, जंय अणभवी वांगडी नव्या समित्यां वांगडा बन्यो पद्दती वांटून घेतात.

7. अर्थीक वेवस्थापन आनी समाजीक लेखापरीक्षण

- i. पारदर्शक आनी जापसालदार अर्थीक वेवस्थापन ही एसएमसीची एक मुळावी जापसालदारकी आसा. तांचीं कार्यां करपाक मेळिल्लो सगळो निधी एका वेगळ्या संयुक्त बँक खात्यांत दवरपाक जाय, जें खातें अध्यक्ष आनी वांगडी सचिव हांच्या नांवार आसतले, खाशेल्या करून एसएमसी कडेन संबंदीत अर्थीक वेव्हार सांबाळपा खातीर. शाळेच्या खात्यांची फावो ती देखभाल करप आनी संबंदीत सगळ्या नोंदींची राखण करपाची जापसालदारकी प्राचार्य वा मुख्याध्यापकाची आसा.
- ii. ३० लाख रुपयां मेरेनचीं सगळीं बांदावळीचीं कामां एसएमसी करूंक शकता. एसएमसी पारदर्शक नियोजन, खरेदी, आनी अंमलबजावणीची खात्री करून खात्यांच्या नोंदी दवरच्यो. खरेदी प्रक्रियेत एसएमसी वरवीं समाजाचो सहभाग आशिल्ल्यान भागधारकां मदीं मालकीची भावना निर्माण जाता आनी खरेदीत पारदर्शकताय येता.
- iii. ३० लाख रुपयां परस चड खर्चाचीं बांदावळीचीं कामां, अद्ययावत केंद्रीय भौशीक बांदावळ खात्याच्या (सी. पी. डब्ल्यू. डी.) काम मॅन्युअल आनी/वा राज्य पी. डब्ल्यू. डी. कामाच्या कार्यपद्धती प्रमाण भौशीक निविदा आपोवन करचीं. पारदर्शकताय, दर्जो आनी वेळार काम पुराय जावपाची खात्री करपाक एसएमसी निविदा थारावपाच्या आनी प्रकल्प अंमलबजावणीच्या सगळ्या टप्प्यांनी वांटो घेवचो.
- iv. तांत्रिक तरतुदींचें पालन करपाची गरज आशिल्ल्या शाळेतल्या देखभाल आनी दुरुस्तीच्या कामाक एसएमसी वांगडी प्रमाणपत्र दिवंक शकतात. खर्चाच्या मापदंडां विशीं जाणून घेवपाच्या समाजाच्या हक्काचो पुरायपणान आदर करपाक जाय. शाळा/समिती पांवड्यार खरेदी करपाच्या वस्तूंची सुचोवणी यादी परिशिष्ट-३ हातूंत दिल्ल्या.

- v. एक वेगळें कॅश बुक, बँक पासबुक, आनी खरेदी संबंदीत दस्तऐवज दवरपाक जाय. सगळ्यो अर्थीक उलाढाली ह्या कॅश बुकांत नोंद करच्यो.
- vi. दर म्हयन्याक बँक रिकन्सिलिएशन करचें आनी सयो केल्लीं विवरणां एका नोंदवहींत वा कॅश बुकाचो वांटो म्हूण दवरचीं. कॅश बुकाक फावो तश्या जोडिल्ल्या आनी क्रमांक दिल्ल्या पावत्यां (व्हाउचर्स) खातीर एक वेगळी फायल दवरची.
- vii. एसएमसी स्टॉक रजिस्टर आनी फिक्स्ड अॅसेट रजिस्टर दवरचें आनी अद्ययावत करचें. ह्या रजिस्ट्राची वर्सुकी प्रत्यक्ष तपासणी करची.
- viii. शालेय निधीचें खंयच्याय वेळार अंतर्गत/खात्याच्या अधिकाऱ्यां कडल्यान लेखापरिक्षण जावंक शकता आनी दर एका अर्थीक वर्साच्या शेवटाक वर्सुकी हिशेब सादर करपाची जापसालदारकी एस. एम. सी.-ची आसतली, जाच्या बगर फुडलें अनुदान मंजूर जावंचें ना.
- ix. हे दस्तऐवज लेखापरिक्षणा वेळार उपलब्ध करून दिवंक जाय. एस. एम. सी.-चे अध्यक्ष/उपाध्यक्ष आनी निमंत्रक/वांगडी सचिव हाणीं हिशेबांचेर सयो करच्यो आनी ते तयार केल्या उपरांत एका म्हयन्याच्या भितर थळाव्या प्राधिकरणाक सादर करचे वा शाळेच्या नोटीस बोर्डाचेर लावचे.
- x. शाळेची बांदावळ, संमिश्र शाळा अनुदान, आनी भुरग्यांक फुकट मेळपी साधनसामुग्री जशें पाठ्यपुस्तकां, गणवेस, आनी शिष्यवृत्ती हांच्या खातीर दिल्लो निधी एस. एम. सी.-च्या वांगडा मेळून, समग्र शिक्षा येवजणेच्या मान्यताय मेळिल्ल्या नेमांप्रमाणूच वापरपाक जाय.
- xi. पारदर्शकताय घटमूट करपाक, एसएमसी चड करून येणावळ आनी खर्चाचे डिजिटल दस्तऐवज दवरचे. अर्थीक नोंदी, बसकेचो वृत्तांत आनी लेखापरिक्षणाचो सारांश शाळेच्या नोटीस बोर्डाचेर लावचो.
- xii. पारदर्शकताय आनी जापसालदारकी चड वाडोवपा खातीर, शिक्षण मंत्रालयाच्या शालेय शिक्षण आनी साक्षरताय खात्यान जारी केल्ल्या 'समग्र शिक्षाच्या सामाजीक लेखापरिक्षणाचीं मार्गदर्शक तत्वां' हांचें पालन करून, एस. एम. सी.-क दर एका शिक्षणीक वर्सांत उण्यांत उणें एक फावट तरी सामाजीक लेखापरिक्षण करपाक प्रोत्साहन दिलां. एसएमसीचेर आसतली आनी ताचे बगर फुडले अनुदान दिवंक मेळना. (https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/Guidelines_for_Social_Audit_of_Samagra_Shiksha_scheme.pdf).

8. साधनसामुग्रीचो उपेग ताचेकडेन मेळोवन करप मंत्रालय/विभाग

संसाधनांचो कार्यक्षम वापर सुनिश्चित करपा खातीर आनी प्रयत्नांची पुनरावृत्ती टाळपा खातीर एस. एम. सी. हेर सरकारी विभाग आनी थळाव्या संस्थां वांगडा समन्वय करून शाळेच्या कार्यावळींची येवजण आनी अंमलबजावणी करूंक शकता. ह्या एकत्रीकरणाक लागून विद्यार्थ्यांची कामगिरी, शाळेची मुळावी बांदावळ, भलायकी, पोशण, कुशळटाय आनी पुराय सरकारी दृष्टिकोनाखाला सामुदायिक उपक्रम घटमूट करपाक मदत जातली. विभाग आनी कार्यावळींची सूचक वळेरी अशी:

i. भलायकी आनी कुटुंब कल्याण विभाग

- (क) शिक्षकांक भलायकी आनी कल्याण राजदूत म्हूण आदार दिवन शाळा भलायकी कार्यावळ (एसएचपी) लागू कर.
- (ख) म्हयन्याची नितळसाणीची येवजण (एमएचएस) वरवीं नितळसाणीची वाड करची-नितळसाणीची उत्पादनां आनी विल्हेवाट लावपाची सुविधा मेळची हाची खात्री करची.
- (ग) थळाव्या भलायकी अधिकाऱ्यांच्या सहकार्यान वर्सुकी भलायकी, तंदुरुस्ती आनी पोशण शिबिरांचें आयोजन करचें.
- (घ) 'तंबाकू मुक्त शिक्षण संस्था' मार्गदर्शक तत्वां लागू करपा खातीर
- (ड) दुबळ्या गटांचेर, खास करून किशोरावस्थेक पावपी चलायांचेर खाशेलें लक्ष दिवन, कृमी निर्मूलन आनी सुक्षीम पोशक पुरवणी सयत शाळेंतली भलायकी कार्यावळ.

ii. ग्रामीण विकास खातें

शालेय बांदावळी खातीर खंयच्याय बांदकामाचे गरजेचे खातीर आनी 'बाला' वैशिष्ट्यां घट करपा खातीर विकसित भारत - गॅरंटी फॉर रोजगार आनी आजीविका मिशन-ग्रामीण निधीचो वापर सुलभ करप.

iii. शारी विकास खातें

अटल मिशन फॉर रिजुवनेशन अँड अर्बन ट्रान्सफॉर्मेशन (अमृत) आनी स्वच्छ भारत मिशन (एसबीएम) सारक्या येवजणां खाला एसएमसी महानगरपालिका आनी नगर पंचायती सारक्या शारी थळाव्या संस्थां (युएलबी) कडल्यान फाटबळ मेळोवन घेऊंक शकता.

iv. पिवपाचे उदक आनी स्वच्छताय खातें

- (क) स्वच्छ भारत मिशन (एसबीएम) खाला निवळ संडास आनी हात धुवपाच्या सुवातांची देखभाल करप.
- (ख) म्हयन्याची पाळी निवळसाण वेवस्थापन (एमएचएम) वरवीं म्हयन्याची पाळी निवळसाण आनी विल्हेवाटीच्या सुरक्षीत पद्दतींक चालना दिवप.
- (ग) जल जीवन मिशन (जेजेएम) वरवीं शाळेंत सुरक्षीत आनी पुरेशा पिवपाच्या उदकाची सोय आसा हाची खात्री करप.

v. महिला आनी भुरग्यांच्या विकास खातें

- (क) बाल संरक्षण सेवा (सीपीएस) वरवीं सुरक्षीत सुवातो आनी संदर्भ यंत्रणा तयार करप.
- (ख) आरटीई कायद्या खाला भुरग्यांक तांचे हक्क मेळटात हाची खात्री करपा खातीर राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोग (एससीपीसीआर) कडेन लागीं सावन सहकार्य करप.
- (ग) आंगणवाडी केंद्रां आनी शाळां मदल्या समन्वयांत सुदारणा करप. बाला वैशिष्ट्य बळकट करपा खातीर.

⁵ अमृत येवजणे खाला, नागरी थळाव्यो संस्था (ULBs) उदका पुरवण, सांडउदकाची वेवस्था, हरव्यो सुवातो, संडासाची सोय, खेळांची मैदानां आनी सुदारिल्ली येरादारी जोडणी धरून गरजेच्यो मुळाव्यो सोयी पुरयतात.

⁶ स्वच्छ भारत अभियान शारी वाठारांत परिणामकारक ग्रे-वॉटर आनी ब्लॅक-वॉटर हाताळणे वांगडाच शास्त्रीय घन कचरा वेवस्थापना वरवीं "कचरो-मुक्त" शालेय प्रांगणां शक्य करता.

vi. कौशल्य विकास आनी उद्योजकता खातें

- (क) कौशल्य विकास उपक्रमां खातीर ताळमेळ दवरप.
- (ख) थळाव्या उद्योगांच्या गरजांप्रमाण विद्यार्थ्यांक करिअरच्या वाटांविशीं मार्गदर्शन करप.

vii. समाजीक न्याय आनी सशक्तीकरण विभाग

- (क) खाशेली गरज आशिल्ल्या विद्यार्थ्यां खातीर 'दीनदयाल विकलांग पुनर्वसन येवजण' (DDRS) हाचो वापर करप.
- (ख) पात्र हेर मागासवर्गीय (OBC) विद्यार्थ्यांक सोदून काडून आनी तांकां अर्ज करपाक मदत करून 'प्रधानमंत्री यंग अचिव्हर्स स्कॉलरशिप अवॉर्ड स्कीम फॉर व्हायब्रंट इंडिया' (PM-YASASVI) शिष्यवृत्तीक प्रोत्साहन दिवप.
- (ग) खाशेली गरज आशिल्ल्या भुरग्यांक मुख्य प्रवाहांतल्या शिक्षणा खातीर तयार करपाक 'अर्ली इंटरव्हेशन' कार्यावळींक आदार दिवप.
- (घ) शाळा 'नशा मुक्त' उरता हाची खात्री करपाक आदार दिवप.

viii. युवा कार्य आनी खेळ खातें

- (क) 'खेलो इंडिया' उपक्रमा खाला शाळा पांवड्यार खेळांच्या सर्तींचें आयोजन करप.
- (ख) 'नॅशनल प्रोग्राम फॉर डेव्हलपमेंट ऑफ स्पोर्ट्स' हाचो वापर करून खेळांच्या बांदावळीचो दर्जो सुदारप.
- (ग) निर्मितीशीलताय आनी संघभावना वाडोवपा खातीर 'नॅशनल स्कूल बॅंड' सर्तींत वांटो घेवपाक प्रोत्साहन दिवप.
- (घ) शालेय भुरग्यां खातीर भौशीक खेळांच्या सोयींचो वापर करप.
- (ड) विंगड विंगड खेळांच्या प्रशिक्षकांचो आनी तज्ञांचो आदार घेवप आनी योग्य शिक्षकांची वेवस्था करप.

ix. विधी आनी न्याय विभाग

- (क) 'पोक्सो' कायद्या सयत बाल सुरक्षा कायद्यांचें पालन जाता हाची खात्री करप.
- (ख) विद्यार्थी, पालक आनी कर्मचाऱ्यां खातीर कायदेशीर साक्षरताय सत्रां घेवप.
- (ग) दादागिरी, अत्याचार आनी शारीरिक ख्यास्तीच्या कागाळीं खातीर स्पश्ट अहवाल प्रणाली तयार करप.

x. गृह विभाग

- (क) बाल सुरक्षा कायद्यांची अंमलबजावणी करपाक थळाव्या पुलिसां वांगडा सहकार्य करप.
- (ख) सुरक्षा ऑडिट आनी आपत्कालीन परिस्थितीक तोंड दिवपाच्या तयारीचो सराव करप.
- (ग) 'पोक्सो' कायद्या खालच्या घडणुकां कडलें कशें वागचें हाचें कर्मचाऱ्यांक प्रशिक्षण मेळटा हाची खात्री करप.

xi. पंचायती राज विभाग

- (क) शाळेच्या सुदारणा प्रकल्पां खातीर समाजांतल्या स्वयंसेवकांक एकठांय करप.
- (ख) ग्रामीण आनी शारी अशा दोनूय वाठारांनी शाळा आनी समाज हांच्या मदलो सहभाग घटमूट करप.

- (ग) पंचायती राज संस्थांकडेन आशिल्लीं खंयचींय साधनां शाळा/संस्थे खातीर फावो त्या प्रमाण वापरलीं वतात हाची खात्री करप.
- (घ) तिथी भोजनाचें आयोजन करप.

9. एसएमसी चेर देखरेख आनी आदार

एसएमसी चेर देखरेख दवरपाची आनी तांकां आदार दिवपाची एक वेवस्था आसपाक जाय. गट आनी जिल्हो शिक्षण अधिकाऱ्यांनी साध्या चेकलिस्टींचो वापर करून वर्सांतल्यान दोन फावट एसएमसीच्या कामगिरीचो नियाळ घेवचो. ख्यास्तीच्या उपायां बदला कामगिरी सुदारपाक आदार दिवपी देखरेख आनी लागींच्या शाळां मदीं 'पिअर-लर्निंग' हाका प्रोत्साहन दिवंक जाय. एस. एम. सी. चें कामकाज तपासपाक, बसका नोंदवहीच्या पयल्या पानाचेर साध्या कामगिरी निर्देशकां सयत एक चेकलिस्ट आसपाक जाय, जातूंत जाल्ल्या बसकांचो आंकडो, हजेरेची टक्केवारी, घेतलेले निर्णय, निधीचो वापर आदींची वर्सुकी नोंद दवरूं येता. जंय प्रत्यक्ष बसका घेवप शक्य ना, थंय शाळा व्हॉट्सअॅप वा गुगल मीट सारक्या साधनांचो वापर करून आभासी वा हायब्रीड पद्धतीन एस. एम. सी. बसका घेऊंक शकतात. एसएमसी दर म्हयन्याच्या बसकेंत अभिप्राय पेटींतल्यान मेळिल्ल्या अभिप्रायाचेर चर्चा करची. वेंचणुके वेळार वा कामकाजांत जावपी वाद-विवाद गट शिक्षण अधिकारी (बीईओ) वा हेर खंयच्याय नियुक्त प्राधिकरणा कडल्यान हाताळूं येतात.

10. उपसंहार

शाळांक जीवन्त शिक्षण पर्यावरणांत रुपांतरीत करपाची गरज आसा **सामुहीक मालकी**वांगडा **एसएमसी** सामुहीक सहभागा खातीर प्राथमीक संस्थेचो व्यासपिठ म्हणून काम करता. प्रतिकात्मक समर्थनापयलीं समाजाचो वांटो मुखार वचपाक जाय **संरचीत, टिकाऊ आनी प्रणालीगत सहभाग**पालक, माजी विद्यार्थी, थळाव्यो संस्था, नागरी समाज संघटना (सी. एस. ओ.), कॉर्पोरेट्स, आनी नागरिक हांचे वरवीं योगदान दिवंक शकतात **परस्पर संबंदीत मार्ग**शिक्षण वितरण, समानताय आनी जापसालदारकी घटमूट करपा खातीर एसएमसी वरवीं समन्वय साधप.

शाळा घटमूट करपा खातीर शिक्षणाक फकत शिक्षण म्हणून पळोवपा पसून बदलपाची गरज आसा **सरकाराची जापसालदारकी** अशें मान्य करप **समाजाचें वांटून घेतिल्लें ध्येय**शाळांक अशे तरेन वागपाक जाय **सामुहीक मालमत्ता**- समावेशक, पोशण दिवपी सुवाती जीं सगळ्यांची आसतलीं. एसएमसीच्या माध्यमांतल्यान पालक, माजी विद्यार्थी, थळावे फुडारी, स्वयंसेवक आनी खाजगी भागीदार हांचो आस्पाव आशिल्लो दरेक भागधारक फुडल्या पिळगेक आकार दिवपाक अर्थपूर्ण भुमिका करपाक शकता. जेन्ना समुदाय अशे तरेन वागतात **भौशीक शिक्षणाचो राखणदार** सशक्त एसएमसी वरवीं सुदारणां थळाव्या मालकीची, प्रतिसाद दिवपी आनी टिकाऊ जातात.

देशभरांत शाळा सेवा दितात **कोट्यांनी भुरगींतांकां** संद, प्रतिशठा आनी समानताय दिवप, आनी मुखेल स्तंभ उरप **राष्ट्रीय उदरगत आनी समाजीक एकत्रीकरण** एसएमसीच्या फुडारपणाखाला स्वयंसेवक, मार्गदर्शन, नवनिर्मिती, साधनसंपत्ती एकठांय करप, आनी सहभागात्मक प्रशासन हांचे वरवीं समुदाय ह्या संस्थांक अर्थपूर्णपणान घटमूट करूंक शकतात. फुडें वचून **एनईपी 2020 ची "सगळ्यां खातीर गुणवत्तापूर्ण शिक्षण" ही नदर** आनी एसएमसी वरवीं समुदायान चलयल्ल्या मालकीक चालना दिवन भारत आपल्या शाळांचें रुपांतर अशे तरेन करूंक शकता **समावेशक, गतिशील आनी राष्ट्र बांदावळ केंद्रां शिकप.**

***

कलम-३ प्रमाणे एस. एम. सी.-च्यो भुमिका आनी जापसालदारक्यो सोडून, एसएमसी सकयल दिल्ल्या उपक्रमांची अंमलबजावणी वा देखरेख करूंक शकता.

- ◆ एक नितळ, सुरक्षित, सोबीत, पोशण दिवपी आनी नैतिक वातावरण दिवप
- ◆ परिपाठा सारके दीसपट्टे उपक्रम पाळ्ळे वतात हाची खात्री करप
- ◆ उपचारात्मक वर्ग आनी वंचित शिकप्यां खातीर अभ्यासाच्या सुवातीं सारक्यो वेवस्था केल्यात हाची खात्री करप
- ◆ शिकोवपांत थळाव्या संदर्भाप्रमाण नवनवीन प्रयोगांक प्रोत्साहन आनी आदार दिवप
- ◆ शिकोवपा-शिकपाच्या साधनां मेरेन पाविपाक मदत करप
- ◆ भारतीय परंपरांचेर आदारीत प्रदर्शनां आनी उपक्रमांक प्रोत्साहन दिवप
- ◆ नितळसाण, सर्वसमावेशकता, आदर, शिस्त आनी संवेदनशीलताय सारकीं मोलां दीसपट्ट्या उपक्रमांतल्यान पाळ्ळीं वतात हाची खात्री करप
- ◆ नियमित पालक-शिक्षक-समाज हांच्या मदल्या संवादाचें आयोजन करपाक मदत करप
- ◆ शिक्षकांचो वेवसायीक मान-सन्मान सांबाळप
- ◆ समाजाच्या सहकार्यांतल्यान शिक्षकांक आदार दिवप
- ◆ पयल्या पिळगेतल्या शिकप्यांच्या समावेशाक आदार दिवप
- ◆ लिंग आनी सामाजीक समानताय निश्चित करप
- ◆ दर एका भुरग्याची भावनिक सुरक्षा आनी सन्मान निश्चित करप

येता फुडारांतल्या शालेय विकास येवजणेचीं (SDP) सविस्तर मार्गदर्शक तत्वां:

शाळेची संकल्पना एक सर्वसमावेशक, शिक्षणीक नदरेन गिरेस्त आनी शाश्वत पर्यावरण-वेवस्था म्हूण केल्ली आसा. ती खंयच्याय धोक्या पसून सुरक्षीत आसून तितूंत 'ग्रीन बिल्डींग' (पाचवीं बांदावळ) मानकांचो आस्पाव आसा. थळाव्या सांस्कृतीक आनी पर्यावरणीक शाश्वत पद्दतींतल्यान संसाधनांचो योग्य वापर करप हें तिचें ध्येय आसा. शालेय विकास येवजणेचीं मार्गदर्शक तत्वां सकयल दिल्ल्या प्रमाण आसात:

- ◆ बांदावळ येवजण ही शिक्षणीक येवजणेक अणसरून आसची.
- ◆ भुरग्यांच्या सर्वांगीण विकासाचेर (शारीरीक, सामाजीक, भावनिक आनी बोधात्मक) लक्ष दिवपी भुरग्या-केंद्रीत नियोजन.
- ◆ सगळ्या भुरग्यांच्या गरजां प्रति आनी ते शाळेंत हाडपी विविधते प्रति प्रतिसाद दिवपी.
- ◆ शाळेची सगळी सुवात (भितरली आनी भायली) ही भुरग्या खातीर आनी शिक्षका खातीर निरंतर शिकपाचें माध्यम म्हूण वळखप.
- ◆ 'बाला' चे विचार वापरून शाळेच्या पुराय जागेचो मजा आनी शिकपाचे उपक्रम हांचे खातीर संसाधन म्हूण विकास करप.
- ◆ सगळ्या भुरग्यां खातीर सुरक्षीत, राखण आशिल्लें, निवळ आनी आरोग्यदायी वातावरण.
- ◆ फकत त्या शाळेच्या भुरग्या खातीर न्हय, तर समाज आनी शेजारच्या शाळां खातीरय पुराय शाळेचो संसाधन म्हूण चडांत चड वापर करप.
- ◆ थळावे संदर्भ आनी परंपरां प्रति आदर – ज्ञान, सामाजीक गरजो, शिक्षणीक गरजो, संस्कृती, भूगर्भशास्त्र, हवामान, वनस्पती-प्राणी आदी.
- ◆ संसाधनांचो योग्य वापर आनी कमीत कमी खर्च.
- ◆ पर्यावरणीक नदरेन शाश्वत आराखड्यांतल्या बऱ्या पद्दतींचो आस्पाव आनी सराव.
- ◆ शालेय परिसराच्या सर्वांगीण विकासा खातीर वापरप्याक सोंपी अशी नवी तंत्रविद्या आपणायप.
- ◆ शाळेच्या वाठारांतल्या लोकसंख्या बदलाच्या कलानुसार पुराय नियोजन आसप.

शाळांचे नियोजन, आराखडो आनी बांदकामा वेळार (i) शिक्षण मंत्रालय, 2021 ची शालेय सुरक्षा आनी राखण मार्गदर्शक तत्वां, (ii) राष्ट्रीय आपत्ती वेवस्थापन प्राधिकरण, 2016 ची शालेय सुरक्षा धोरण मार्गदर्शक तत्वां, आनी (iii) वेळोवेळार थळाव्या वैधानिक प्राधिकरणांनी दिल्ले नेम हांचे प्रमाण पर्यावरण, भलायकी आनी सुरक्षा पद्दती बळकट करपाचे उपाय आस्पावन घेतले हाची खात्री करपाक जाय.

***

शाळा/समिती पांवड्यार खरेदी करपाच्या वस्तूंची सुचोवणी यादी:

- ◆ गणवेश
- ◆ शाळा आनी जोडून आशिल्ल्या वसतीगृह इमारतींतलीं सगळीं बांदावळीचीं कामां.
- ◆ फर्निचर.
- ◆ शिकोवपा-शिकपाचें साहित्य (टी. एल. एम.) आनी पाठ्यपुस्तकां.
- ◆ शाळा अनुदानांतल्यान शाळा सुदारणे खातीर लागपी शालेय उपकरणं आनी हेर वस्तू.
- ◆ देखभाल अनुदानांतल्यान शालेय इमारतीची देखभाल.
- ◆ दुरुस्ती अनुदानांतल्यान शालेय इमारतीची दुरुस्ती.
- ◆ शिकप वाडोवपाच्या कार्यक्रमा (एल. ई. पी.) खाला गरजेचें जावपी चडचें शिकोवपा-शिकपाचें साहित्य आनी हेर वस्तू.
- ◆ प्रयोगशाळेचीं उपकरणां.

***

